

P O L I T I K A

Z politického deníku.

I. I.

Pan dr. Kramář takto začíná svůj novoroční úvodník v *Národních listech*: »Nepotřebuji podotýkat, že pro nás nejlepší oslavou desítiletí republiky je úsilovná práce na její konsolidaci.« — Člověk si snad nemá býti ničím příliš jist: je zcela možno, že p. dr. Kramář právě činí dobře, podotýká-li to výslovně. Ne všichni totiž byli dosti bystří, aby vyzorovali, že to bylo vlastně úsilovnou prací na konsolidaci republiky, jestliže národní demokracie — jediná z českých stran odmítla volit Masaryka presidentem; úsilovnou konsolidační prací vyrozumíváme obyčejně něco jiného než palčivou touhu porazit největší morální autoritu ve státě; postaví-li se někdo patheticky docela jinam než stojí všichni ostatní, tedy je to možno všelijak posuzovat a nazvat; ale někdo, kdo je zvyklý jmenovat věci jejich pravým jménem, sotva řekne, že ten muž úsilovně konsoliduje. Ne všem také podařilo se postřehnout vynikající podíl konsolidační vůle na pečlivé snaze národní demokracie, nad níž si nedá na ničem více záležet, aby porážkou zahraničního ministra přerušila kontinuitu naší zahraniční politiky. Myslili jsme, že se tak děje proto, že národní demokracie staví osobní zájmy nad zájmy konsolidace; nyní však slyšíme, že se tak dělo právě proto, že národní demokracie stavěla zájmy konsolidace nad zájmy osobní. Blahovolnou podporu fašismu, tedy hnutí, které násilnými prostředky touží odstranit parlament a ústavu, mnoho lidí také pokládalo za něco jiného než za »úsilovnou práci na konsolidaci republiky«. Jak vidět, chápání lidí je rozličné, a pan dr. Kramář učinil dobře, že, ačkoliv to nepotřeboval podotýkati, přece jen podotknul, že pro národní demokracii nejlepší oslavou desítiletí republiky je úsilovná práce na její konsolidaci. Nebo snad dělala loni ta strana to, co dělala, jen proto, že to nebyl jubilejní rok?

*

Organisace, zvaná Rudá pomoc, uveřejňuje provolání ke všem dělníkům a pokrokovým intelektuálům, aby učinili co mohou na pomoc komunistické revoluci v Číně. Děkuji, ale budu se držet trochu stranou. Jednak nemám starostí rázu tak kosmického, jednak nepokládám za zcela jisto, je-li ta záhadná bytost, zvaná pokrokový intelektuál, opravdu povinna podporovat komunistickou revoluci. Dovedu si velmi dobře představit pokrokové intelektuály, kteří tak nečiní. Už proto ne, že jednou z prvních starostí vítězné komunistické revoluce by bylo zatočit důkladně s těmi tak zvanými pokrokovými intelektuály. Dáme-li si vnutiti názor, že pokroková intelektuálnost a komunismus nutně sedí spolu na jedné větvi, prokážeme tím málo duchovní síly.

Zajímavé jsou zprávy, že v Číně se teď dali do pronásledování krátkých vlasů u žen. To je totiž prozatímní výsledek komunistické revoluce v Číně. Začalo to tím, že všechna vláda musí přejít do rukou komunistů, a skončilo tak, že čínské ženy si nesmějí ani stříhat vlasy tak, jak chtějí. Krátké vlasy u žen byly vždy v podezření: carská vláda vydala proti nim také několik fermanů. V Číně se nyní ukazuje totéž, co se několikrát ukázalo v Evropě: nic tak nepodporuje reakci jako nepodařený pokus o komunistickou revoluci. Nejreakčnější vlády jsou v těch zemích, kde komunisté na krátko buď dobyli nebo už se chystali dobýt moci: v Bavorsku, Maďarsku, Itálii, Bulharsku. Zde, kde nabyla značného vlivu theorie, že mimo komunisty nic nemá býti trpěno, došlo to tak daleko, že nejsou trpěni ani liberálové. A v našich poměrech: nic tak nepřispělo k vládě pravice a k její pevnosti, jako to, že existuje u nás silná strana revoluční, která je ochotna jednati vážně o všech otázkách teprve první den po revoluci. O nic neopírá se křeslo, na němž svorně sedí pp. Hodža a Šrámek, tak pevně, jako o stranu, která chce jen buď všechno nebo nic a která naprosto nemá sil, aby došla všeho. Prostý výsledek je ovšem, že nedostane nic. Velká revoluční negativní strana je u nás pro vládu pravice naprosto nezbytnou podmínkou. Mám silné podezření, že ještě po několik let bude výsledkem té theorie, že dělníci mají mít všechnu vládu, jen to, že budou mít co nejméně vlády.

*

Některé vládní listy dostaly se konečně k tomu, že také pronesly slovo o myšlence jubilejní koalice, t. j. takové koalice, která by soustředila všechny strany, uznávající tento stát, a vystřídala nynější vládu pravice. Část oposice je překvapena, že vládní strany neradují se z této myšlenky. Pokud mne se týká, dívím se, že část oposice se diví. Lze těžko pochopit, proč si někteří lidé vzali do hlavy, že právě vláda pravice by byla ochotna vzdát se moci při první příležitosti.

2. I.

Pan dr. František Zavřel, dramatický autor, uveřejnil, jak shledávám, opět jeden otevřený list: tentokrát ministerskému předsedovi, který je vybízen, aby si povšíml, že pan Zavřel, autor mnoha, dle úsudku jiných nikoliv prý špatných divadelních kusů, a úředník ministerstva obchodu, nebyl ve svém úřadě povýšen, ač jiní byli povýšeni. Umí si hlasitě stěžovat tento muž. Bože, musí to být vyražení, být drem Františkem Zavřelem! Jak je to asi krásná nálada, je-li člověk přesvědčen, že vše, co se děje, děje se k vůli němu! Nedá-li si vymluvit, že divadelní kritici byli bohem stvořeni jen proto, že že bůh je jeho osobním nepřitelem. Má-li za to, že veřejnost nemůže se nezajímati o to, byl-li či nebyl-li povýšen. (Ještě dobře, že ostatní nepovýšení státní úředníci nemají podobnou povahu. To by musily po každém povyšování noviny vycházet v desateronásobném rozsahu.) V Gogolově »Revisoru« prosí pan Bobčinský Chlestakova, aby, až se mu zase

udá sejít se s carem, řekl mu jen toto: Vaše Veličenstvo, tam a tam, v ruském městečku, žije Ivan Ivanovič Bobčinský; nic více mu neříkejte. Pan František Zavřel, pravnuke Napoleonův, je dalek toho přijít s prosíkem: on už to do těch tupých českých lebek nějak vtluče, že v Praze žije, trpí a píše dramata František Zavřel.

*

3. I.

Odhálilo se, že do Maďarska byly pašovány strojní pušky. Maďarská vláda prohlásila, že zásilka byla určena do Polska. Komu v Polsku, to neřekla. A strojní pušky si nechala. Stát, který je načlověkem, pokud se týká moci, je ještě dítětem, pokud se týká morálky. Lže jako dítě.

5. I.

Páté výročí atentátu na Rašina. »Národní listy« uvažují, jakou ztrátu tím utrpěl stát. Měly by také uvažovat, jakou ztrátu tím utrpěla národní demokracie. S Rašinem odešel této straně pravý vůdce. Zůstal vůdce pro veřejnost, ale skutečný odešel. Od té doby se strana potácí bez jasné představy o tom, co se má dělat, co je dobré a co je zlé.

*

6. I.

Z procesu Dubický—Svárovský:

Obhájce Svárovského podává návrh, aby soudce konstatoval z účetní knihy agrární strany, která byla (až na jednu stránku) předložena soudu ve stavu zalepeném, jednotlivé prameny příjmů agrární strany.

Soudce Kolanda: »To nepřipustím, ta strana musí právě tak z něčeho žít, jako každá jiná.«

A ještě toto:

Svědék soudní rada Josef Jindřich: »Prohlašuji: pana posl. Dubického poznal jsem za své činnosti a p. posl. Dubický se snažil na mě v soudním řízení působiti a míti vliv. Mohu, chce-li, uvést o tom několik konkrétních případů.«

Soudce Kolanda: »Já vám řeknu, že to není pravda, jen počkejte, až vynesu rozsudek.« — — —

Panu poslanci Dubickému nebylo dokázáno před soudem, že přijímal pro sebe peníze za sprostředkování zbytkových statků. Ale p. posl. Dubický sám prohlásil před soudem, že za to přijímal peníze pro agrární stranu. Soudce potvrdil, že tak to je správné, neboť prý »agrární strana musí být právě tak z něčeho živa jako každá jiná«. Lze se domnívat, že pan soudce tu zcela neprávem rozhodoval se svého úředního místa otázku, která s podstatou procesu neměla nic společného a po které mu nic nebylo; není mnoho příčin, abychom mu byli vděční za tento výlet do oboru politické morálky. Politickou stranu bohužel není možno žalovat za korupci, poněvadž politická strana podobá se akciové společnosti v tom, že »nemá ani tělo ke kopnutí ani duši k ztracení.« Ale jestliže stát přiděluje soukromníku statek a jestliže pojednou odkudsi se do tohoto procesu vetře agrární strana, žádajíc, aby za to, že stát přiděluje soukromníku statek, ona dostala diškreci (neboť i ubohá agrární strana musí být právě tak z něčeho živa jako ostatní), pak je aspoň tolik naprosto jasno, že je to korupce. Agrární strana je tu honorována za něco, do čeho jí podle práva nemá nic být. Má-li agrární strana právo živit

se diškrecemi, které ukápnou při přidělování zbytkových statků, pak by měla stejné právo žít se diškrecí, které by snad nějaký umělec v získávání peněz dovedl vymáčkout z učitelů a profesorů za udělení definitivy. Neslýchané je, jsou-li takové názory pronášeny se soudcovského stolce. Nevypadá-li to jako přímá výzva: jen se obohacujte, milé strany; československý soud vám v tom nebude bránit! Víme, co dovedou politické strany i bez takového povzbuzování. Chraň nás bůh před tím, co svedou, budou-li ještě soudy líti olej do ohně.

A co se týká druhého citátu: tvrdí-li vážný svědek, sám soudce, že p. posl. Dubický vykonával nátlak na soud a nabízí-li povědět i případy, vypadá to jako u tureckého soudu, jestliže soudci soudce, ničeho nechtěje slyšeti, řekne hned: »A já vám řeknu, že to není pravda, jen počkejte, až vynesu rozsudek.« Jestliže někdo něco nevyslechne, nemůže říci, že to není pravda; může nejvýše říci, že to do tohoto procesu nepatří. Po takovýchto politických exkursích je ovšem zcela důvodná péče o to, ke které straně vlastně ten soudce patří.

*

Před časem napsal mladý advokát, že před našimi soudy se hemží křivými svědky. Někteří lidé dobré vůle to počali omlouvat: prý to není tak zlé. A tady to vidíme: v procesu Dubický—Svárovský vypovídaly aspoň tři dvojice svědků, z nichž vždycky jeden svědek pod přísahou tvrdil to, co druhý pod přísahou popíral. Což znamená, že nejméně tři svědci se dopustili křivé přísahy. A nikdo se ani zvláště nerozčiluje.

9. I.

Před několika dny přinesly některé noviny zprávu (bůh ví odkud), že se pracuje na tom, aby tato vláda byla nahrazena vládou úřednickou. A nazvalo se to: intrika muže ve stínu. Dnes tytéž noviny přinášejí zprávu, že tato vláda úřednickou vládou nahrazena nebude. A nadepíše se to: intrika muže ve stínu selhala. Tak se to tedy dělá. A lidé se budou scházet po hospůdkách a říkat si: ten intrikán Beneš! zase se o něco pokusil, ale zaplat pánbůh, selhalo mu. Je to asi devadesátá intrika ministra Beneše v posledním roce, jedna jako druhá pěkně vycucaná z žurnalistického palce.

10. I.

Jednoho prorocství je možno se odvážit: pokud se fašismu týká, bude po vlastech českých nekonečně tišeji než bylo loni. Obecní volby udělaly na pány ohromný dojem. Stačilo spočítat se, aby nastalo velké utišení. Původní elán je docela pryč. Páni direktori se nyní baví tím, že se snaží pohltit jeden druhého. Už ani nevíme, kdo tam všechno proti komu bojuje. Bylo to hnutí zařízené výlučně na té naději, že vynikající účastníci dostanou co nejrychleji vynikající státní místa. Všechny vysoké úřady byly už předem rozděleny. Nyní je zklamání tak velké, že to srdce ani unést nemůže, a páni vybíjejí špatnou náladu jeden na druhém. Neúspěšní kariéristé zprotivili se sobě navzájem dokonale. Ke kořenům československého fašismu není už třeba přikládat sekyru: co zbylo, dobíjí páni fašisté sami. Zbude jen matná vzpomínka na nejpošetilejší hnutí v české politice.

—fp—

Dr. Josef Schieszl:

Případ Dubického a politické procesy.

Zaloba posl. Dubického proti J. Svárovskému skončila se v první stolici odsouzením Svárovského. Od druhé stolice sotva lze čekat podstatnou změnu rozsudku. Bylo by dobře promluvit pod čerstvým dojmem této aféry o politických procesech. Myslím tím trestní žaloby pro urážku na cti, v nichž žalobce veřejně činný žaluje někoho, že o jeho veřejné anebo i soukromé činnosti tiskem nebo slovem šířil zprávy způsobilé, aby jeho veřejné postavení poškodily. Měli jsme od převratu již hezkou řádku takových procesů. Nevím, zda soudní výsledek některého z nich uspokojil veřejnost. Ani poslední neuspokojí. **P r á v o L i d u** napsalo ještě před posledním líčením:

»Nejde tu také o žalovaného, jako spíše o žalobce. Žalovaný může být třeba i odsouzen a přece jen zůstává na Dubickém vše, z čeho byl obviněn. To třeba při tomto procesu mít na paměti a podle toho celý soud posuzovati.«

Podle **P r á v a L i d u** je tedy vinen Dubický, třeba odsouzen byl Svárovský. Citované věty ovšem velmi rozčílily **V e n k o v**, který v nich vidí »hrůznou socialistickou morálku«, neboť podle jeho názoru má rozsudek čl. soudu každému občanu postačit.

Zásada **V e n k o v a** je theoreticky správná, ale je obava, že skutečnost bude se pravděpodobně držet více **P r á v a L i d u**. Političtí přátelé Dubického (jistě ne všichni a také nejen oni) shledávají ho dnes naprosto nevinným, řada lidí bude toho mínění, že sice pro sebe nebral, ale že neměl brát ani pro stranu, ale v očích jistě značné části veřejnosti zůstane dále podezřelý. **C e t e r i s** paribus zcela tak to skončilo také v minulých politických procesech. A to je zjev velmi povážlivý, který nás nutí, abychom si ho blíže všimli.

Je soud orgán způsobilý, aby nalézal nejen právo, ale i pravdu v podobných politických aférách? Nikoli. Soud nalézá právo na základě ustanovení zákona. Ustanovení trestních zákonů uvádějí určité skutkové podstaty, jimiž soudce měří konkrétní trestní čin. Při urážkách na cti najde soudce v zákoně sice všelicos, ale nenažde definice, co je nečestné. To je ponecháno jeho volnému uvážení. Při svém úsudku bude se soudce zpravidla opírat o veřejné mínění. Při těchto sporech stane se však, že nenažde ani veřejného mínění. Vždyť politika nebo konkrétněji lidé veřejně činní jsou zdroji nového veřejného mínění. To platí zejména o dnešní době, neboť demokratické státní zřízení předpokládá v lecčems novou morálku. Tím si vysvětlíme, proč veřejné mínění hledí často na politické procesy bezradně. Již to mate, že jsou tu vyměněny role, že z nečestného jednání obviněný vystupuje v procesu jako žalobce, a ten, kdo obvinil, stojí před soudem jako žalovaný. A rozsudek nám v těchto sporech poví z pravidla jen tolik, že se nepodařilo prokázat, že se žalobce nečestného jednání dopustil, a nikoliv, že se ho skutečně nedopustil.

Zdálo by se, že tento nedostatek je jen dočasný a že si časem doplníme trestní předpisy tak, aby vyhovovaly. Toho však nikdy nedokážeme. Tvoření politických teorií a politické morálky vždy budou předbíhat zákonodárství, ale i kdybychom dali stranám a soudci vyhovující předpisy materiální, nebyli by na tom lépe, poněvadž

narazí na překážky procesní, kterých nelze odstranit. Když uvidím nahodou někde, jak neznámý mi člověk zpolicovoval jiného mně také neznámého, budu moci u soudu jako nezaujatý svědek říci subjektivně i objektivně pravdu. Je-li však příslušník politické strany slyšen jako svědek o tom, zda jeho politický přítel floukl při demonstracích strážníka, je velké nebezpečí, že buď vědomě selže nebo řekne sice subjektivní pravdu, je přesvědčen, že jeho kamarád jen odrážel rány strážníkovy, ale objektivní pravdy neřekne. Bude-li však o této události vypovídati jako svědek politický odpůrce obžalovaného, bude vypovídati třeba pravý opak, je přesvědčen, že mluví pravdu on. Křivá výpověď před soudem je sice sama zločinem a zdálo by se tedy, že vyhrůžka trestem stačí k obraně proti ní, ale každý právník poví, jak se dají odpovědi formulovat, aby nebyly ještě křivým svědectvím a aby přece svedly soudce ze správné cesty. A v politických procesech bývají ať jako strany, ať jako svědci z pravidla zúčastněny osoby té duševní vyspělosti, že dovedou své výpovědi formulovat tak, jak to potřebují, a ne jak to potřebuje soudce. U politického procesu jest krátce nalézání pravdy také proto stíženo, že osoby, které formálně vystupují jako svědci, jsou ve skutečnosti buď také stranou, nebo soukromým účastníkem, nebo jakýmsi vedlejším intervenientem.

Ale nejchoulostivější bod politických procesů je soudce. Představte si soudce, který má před sebou ony dva muže, z nichž jeden druhého zpolicovoval a o jejichž existenci do té doby třeba ani nevěděl. Nenapadne nám pociňovat a priori o tom, že průvodní řízení povede nestranně a vynese správný rozsudek. Poněvadž se však sociálně demokratický obhájce Svárovského domníval anebo snad věděl, že soudce je agrárník, odmítl ho, a když jeho odmítnutí — právem — nebylo vyhověno, vedl celou obhajobu tak, jako by měl proti sobě soudce zaujatého. Nemohu zdáli posouditi, zda měl či neměl pravdu, ale velká část veřejnosti jistě věří, že pravdu měl. Pro tu to však znamená, že byl zaujatý nejen soudce, ale i soud, a že u nás jsou soudy vůbec stranické a že občan nemůže mít k nim důvěru. **P r á v o L i d u** napsalo, že na Dubickém zůstane vše, ať je Svárovský třeba odsouzen. Kdyby tato věta vyjadřovala pravdu, byla by těžkou obžalobou nejen soudce, nejen vlády, ale nás všech.

V e n k o v reagoval na **P r á v o L i d u** napsav, že je to hrůzná socialistická morálka. Ale což, bude-li mít **P r á v o L i d u** pravdu zítra a pozítří, nemá-li ji dnes? Vždyť si ani nedovedeme představit, že by v době tak vášnivého politického stráníctví byli soudcové andělé, jichž se politická zaujatost nedotkla. I oni jsou lidé z masa, kostí a krve. Měli bychom úsilovně přemýšlet, jak soudce povznést nad stranické zmatky doby. Uznali jsme za potřebné učiniti opatření, aby odpolitováno bylo vojsko. Snad nevidím správně, domnívám-li se, že je pro existenci státu mnohem důležitější, aby bylo odpolitováno soudcovstvo. Je-li ve státě potřeba autority, musí být patrna především na soudech. Kdybychom ji nedovedli tam vytvořit, zahyne stát, nebo aspoň demokracie. Časté používání práva, zamítání soudce, či dokonce vyhovování takovým návrhům bylo by důkazem, že soudy nejsou již s to plnit svůj úkol. Mnoho politických procesů ukazuje na tutéž nemoc celku. Nezbývá, než s největší vážností revidovat všechny změny, jež byly v posledních letech na postavení soudců a soud-

ních agendách provedeny. *Justitia regnorum fundamentum.*

Tím, že se v politických procesech z pravidla nepodaří nalézt pravdu a vynést rozsudek, který by si vynucoval respekt u většiny veřejnosti, trpí však nejen autorita soudu a tím státu, ale i demokratická myšlenka a morálka vůbec. Mluvme konkrétně: Dubický je rozsudkem Svárovského odsuzujícím očištěn a vrátí se do sněmovny. Ale velká část veřejnosti věří i dále, že se dopustil čehosi nečestného, že do parlamentu nepatří a je-li tam, že to znamená, že jsou tam všichni stejní. Snad řeknete, že na úsudku těchto lidí nezáleží. Ale záleží, poněvadž je jich mnoho a mají hlasovací právo, a ostatně ani lidé rozumní nemohou si bez pronikavé znalosti věci učiniti správný úsudek na základě novinářských zpráv, zvláště nemají-li možnost čísti listy různých směrů. To myšlenku parlamentarismu a demokracie neposílí.

Dubický se tedy vrátí do parlamentu a setká se tam s Remešem. Oba jsou tam posláni, aby spolu, třeba na základě různých programů pracovali k dobru státu. Jak může tato spolupráce vypadat? Ale nejen Dubický a Remeš, také agrárníci a soc. demokrati stojí proti sobě pro tuto věc a jiné strany zase proti jiným pro jiné takové procesy. A poněvadž je u nás stran mnoho a programové rozdíly mezi nimi malé, hrají osobní poměry mezi poslanci roli velmi významnou a vytvářejí v parlamentě atmosféru, v níž se demokracii špatně daří. To pak se přenáší na všecek veřejný život i mimo parlament.

Venkovský politiký nadháněč, který dosud »pracoval« pro stranu, rozejde se s ní z důvodů veřejnosti neznámých nebo aspoň nepověděných, jde k politickému odpůrci a tomu poví, co o své staré straně a o jejích reprezentantech ví i neví. Změnití politické přesvědčení není hanbou, ale veřejnosti musí býti patrné, že se tak děje z důvodů ideových. Vážný člověk, který přesvědčení politické změnil, nechá intimnosti ze staré strany, o nichž se právě jako aktivní příslušník strany dověděl, pro sebe. Ten, kdo je sděluje, měl by býti podezřelý. Vážní politikové nové strany měli by poučiti takové lidi, že jsou povinni určitou věrností staré straně, i když se s ní rozešli ve zlém. Jen tenkrát, když šlo o věci velmi závažné, bylo by lze omluviti, použije-li se jich pro veřejnost. Jinak není, myslím, vhodné dělati z nich buď heroy nebo mučedníky, anebo dávat je zavřít.

Remeš obviní Dubického, že něco spáchal. Široká veřejnost nemůže mysliti jinak, než že bude potrestán Dubický, anebo obvinil-li ho křivě, Remeš. Zatím však seděti bude jakýsi Svárovský, jehož veřejnost nezná a o něhož se nezajímá. Nedomnívají se páni poslanci, že se tím ve veřejnosti rozšiřuje o nich všech názor, který demokracii neprospívá? Ví, že s hlediska právního je všecko v pořádku, ale nemají míti poslanci tolik rozhledu, aby věc od počátku nehrali k takovému konci? Snad mi někdo namítne, že hájím viníky, když bráním tomu, aby byli hnáni před soud. Ale upozorňuji, že zde byl hnán před soud viník, jehož vina nás naprosto nezajímá. Nás zajímá jenom vina osob veřejně činných, tedy buď vina pana Dubického nebo vina pana Remeše. Tvrdím jen že politické procesy urážkové nejsou dostatečným prostředkem, aby se vina prokázala. Jde tu zpravidla o názory na politické metody, jež dle mého soudu mají se probojovati na tribuně nikoliv soudní, nýbrž politické. K tomu je parlament, veřejný tisk, schůze atd. Všimněte si, že dosud nikdy nežaloval před soudem min.

předseda Švehla, ač s hlediska právního měl k tomu spoustu příležitostí. Svě cti neublížil tím ani za mák. V nedávné době byl dr. Beneš přímo provokován a vymýšleny všechny možné nástrahy, aby musil před soud. Neučinil toho. Nelze jinak, než plně s ním souhlasiti. Politické spory, jak většina jich ukazuje, nejsou zpravidla vážnou politickou prací, nýbrž také jistým druhem politického sportu. Bylo by dobře, kdyby vůdcové politických stran dávali na tyto věci pozor, snažili se míti je pevně v rukou a nedopouštěli, aby se z nich dělal politický tyátr.

DOBA A LIDÉ

Karel Čapek:

Několik poznámek o lidovém humoru.

Tvrdím — a hleděl jsem to na jiném místě širě dokázat — že humor je záležitost převážně mužská; že muži se daleko ochotněji nežli ženy snižují k oně komické činnostem, které se říká legrace, špás, psina, taškárství, junda, konina nebo sranda. Chcete-li to mít dokázáno, spočítejte si sami, jak málo je v literatuře žen-humoristů; zdá se, že v některých oborech, jako je hrdinské epos, detektivka, humor a tragedie, zůstává prvenství přece jen vyhrazeno autorům mužského pohlaví.

Druhé tvrzení, které bych rád poněkud doložil, je, že humor je v jádře povahy lidové. Na příklad ani Laertes, ani Fortinbras, ani král Claudius se nemohou vykázat takovým smyslem pro humor jako oni pověstní dva hrobníci; to neplyne z toho, že by Shakespeare považoval hrobaře za obzvláště směšné, nýbrž spíše z toho, že si uvědomoval jeden velmi reální fakt: že hrobaři sami daleko spíše špásují než rytíři a králové; nebo obecněji řečeno, že chudí lidé jsou ochotnější k legraci než bohatí lidé. Tím není řečeno, že chudoba je komický nebo rozjařující stav, který osoby jím zachvácené neodolatelně dráždí ke smíchu. Rovněž nelze mít za to, že by bída, nezaměstnanost, hlad a útisk podněcovaly chudáky k rozpustilosti a nezkrrotnému veselí. Chudoba, kterou zde míním, je relativní; je to bezstarostnost lidí, kteří mají dvě zdravé ruce a k večeru aspoň kus chleba s tlačenkou. Ručím za to, že tři zedníci nadělají víc špásů než čtrnáct ministrů. Dva šoféři si řeknou na setkání něco legračnějšího než dva bankovní ředitelé. Listonoš je větší šprýmař než ředitel pošt a telegrafů. Primátor města Prahy nemá mysl tak nakloněnou k stálému laškování jako městský zřízenec. Jakmile se člověk stane pánem, rozhostí se v něm jakási zasmušilá důstojnost. Pán se někdy nechává bavit; lid se baví sám. Pán někdy vypravuje anekdoty; lid je vykonává činně.

Humor je převážně lidový projev, tak jako hantýrka je lidová řeč; sám humor je tak trochu lidová hantýrka. Že špásování je v takové míře výsadou sociálně nižších vrstev, je úkaz veliký a dávný. Počínajíc latinskou komedií, je to vždy chudák, proletář, muž z lidu, kdo vystupuje jako šprýmař. Pán může být toliko směšný; ale jeho sluha má humor. Enšpígl je muž z lidu. Švejkl je kmán. Je to, jako by veliký, otřásající

smích dějin stále zazníval zdola. Smích je podstatně demokratický; humor je nejdemokratičtější z lidských zvyků.

Ale to nám ještě nevysvětlí, proč chudí lidé víc, snadněji a ochotněji žertují než páni. Nejde o to, proč žertoval Enšpígl, nýbrž o to, proč žertuje nádeník při kanalisaci, zatím co dejme tomu ministerský rada dělá svou práci s výrazem zasmušilým a téměř trpícím. Něco na tom je: manuální práce nevyčerpává mozek do té míry jako vyřizování aktů nebo zkoušení kluků ve škole. Dělník se nadře jako kůň, je poláman v háku, necítí panty a má žízeň jako pes; ale jeho hlava je jasná, jeho mozek nebrní a jeho jazyk ho neomrzl zbytečným mluvením; je, abychom tak řekli, intelektuálně nadřazen. Dost se namlčel při práci; i bude jeho řeč rozvázáním jazyka; bude si odlehčovat, až se ozve. Má dost času, aby si připravil, co řekne támhle kamarádovi; to víte, že si ho bude dobírat. Řidič na tramvaji už ví o stanici předem, co křikne na dědu výhybkáře. A po práci je člověk rád, že už má dřinu odbytou; proč by si trochu nezašpásoval o své Marjáně nebo o své staré.

Zvláštní je, že nejvíc špásů se nadělá při pokřikování. Na příklad krejčové mohou hovořit potichu a následkem toho vážně; ale zedník na lešení musí na podavače cihel křičet, i zakřičí něco stručného a účinného. Čím hlučnější práce, tím jadrnější humor. Musí-li člověk křičet, má to přímo fyzický vliv na výběr slov; užije slov silných, pádných a jaksi rozjařených. Slova zrozená v hlomozu bývají náležitě živá. Jako je práce chlapská, je i humor chlapský; hluk, legrace, tabák a pití; to už tak nějak patří k mužským a k sobě.

Avšak tito lidové šprýmaři se nesmějí; pošpásují, aniž by vypukli v hihňavý, pištivý nebo chechtavý smích, jako se smějí ženské; tropí své psiny s vážnou tváří. Smíšek je tvor zženštilý; muž prodělává svou legraci tak jako Indián muka, nehýbaje brvou. To patří k etiketě lidového humoru, řekl bych, k jeho mužské důstojnosti.

Ale dílna a hospoda je spíš jen příležitost k humoru; není to jeho příčina. Nemíním zastávat teorii vyslovenou v lidové písničce, že »blaze tomu, kdo nic nemá.« Je-li v chudých lidech větší dávka humoru, není to proto, že nic nemají, nýbrž proto, že mají asi víc družnosti. Mezi nimi je celkem jistá rovnost a solidárnost; jsou si vědomi, že patří k sobě ve smyslu bezmála rodinném. Bohatí mají své společné zájmy, ale nedůvěřují si; mají tuze mnoho vzájemných rezerv. Majetník nevěří majetníkovi; sedlák nebo chalupník nevráží se kouká přes plot sousedův. Lidé bez majetku nevráží do sebe hranami svého vlastnictví; mají k sobě blíž, dotýkají se sebe lokty; mohou si na potkání tykat. Bez otevřené družnosti není ani legrace; ke každému špásu je třeba nějaké vzájemnosti. Majitelé domů se nevyhrnou v poledne na ulici, aby kopali do meryny; dělníci to dělají. Vlastnictví není team-work jako většina ruční práce; majetek člověka spíše izoluje. Šest nádeníků kope jeden příkop, ale nikdy šest sedláků neoře jedno pole ani šest radů nevyřizuje jeden akt. Šprým se rodí nejspíše v kolektivu, ať jsou to kluci ve třídě nebo mužové v dílně. Humor je produkt sociální; individualismus je schopen nanejvýš jen ironie.

Ale nejde jen o majetek. Cítí-li se člověk pánem, to jest osobou důležitou a hodnost mající, bojí se jaksi legrace; má strach, že by si hierarchicky zadal. Jeho důstojnost lehko trpí úhony; je snadno jej urazit nebo zlehčit jeho vážné postavení. Proto člověk v moci a vážnosti postavený ctí i každého jiného pána a sčezí se, aby bral jeho důstojnost na lehkou váhu. Pan rada si váží pana rady; ale proletář si proletáře dobírá. Většina lidového humoru je rejpaní,ouchcapky, houpání, nalejvání a dobromyslná dožírka. Chudí lidé se neberou navzájem tak strašně vážně a uctivě; ty jsi stejný vrabčák jako já, říkají si svým způsobem. Je málo humoru, kterým by nebyl někdo potrefen nebo dáván k lepšímu; po té stránce lidový člověk netrpí hierarchickou nedůtklivostí. Řeknou-li si navzájem »ty vole«, není to urážka, protože je mezi nimi znaménko rovnosti. Šasek si směl dobírat krále, protože se právem blázna stavěl na jeho úroveň; králův ministr by si to dovolit nesměl. Humor těžko přeskakuje sociální stupně; jeho svět je svět rovnosti; v tom je jeho podstatná lidovost a demokratičnost.

Existuje šibeniční humor; to znamená, že člověk, který stoupá po stupních šibenice, někdy špásuje. Ale pokud vím, neexistuje žádný korunovační humor; zdá se, že člověk, který stoupá po stupních trůnu, činí to strašně vážně a bez žertu. Ukazuje se, že člověk si spíše zašprýmuje, když je v úzkých nebo v bryndě než když je ozáren štěstím a úspěchem. Humor je opak pathosu; je to trik, kterým se událost zmenšuje, jako bychom se na ni dívali obráceným dalekohledem. Žertuje-li člověk o své bolesti, snižuje její váhu; kdyby císař na trůně žertoval o své moci, shledal by, že není tak slavná a velká, jak by se mohlo zdát. Humor je vždycky trochu obrana i útok proti osudu; víc psiny se rodí z nespokojenosti než z blahého a spokojeného ducha. Špásují-li chudí lidé víc než jiní, není to proto, že by se jim vedlo zvlášť dobře, nýbrž spíš proto, že mají proč si ulehčovat. Kňourat je babské; chlap buď láteří nebo si dělá legraci; ale nemluví-li zrovna o politice, dělá spíš toto než ono. Poněkud se vypíná; ukazuje, že si z toho všeho čerta dělá, z rachoty, z mizerie, z ženy i z dětí; všechna tato břemena ho neohnou v jeho vysměvačném junáctví. Kampak, Marjánko? vemte mne s sebou. A co, však stará na mne počká; beztoho máme dnes k večeri jenom bažanty, a ty já nerad.

Ale ne; nad to vše a přes toto vše je tu ještě něco podivuhodného. Je tu jistá allégresse chudoby; řekl bych, jistá naivní mladost. Ti lidé si hrají víc než jiní; jejich život je těžký, ale je nevyžitý. Říkáme, že svět je starý, že civilisace je stará; známe staré národy, staré říše i staré řády, ale nemůžeme říci, že lid je starý. Lid není žádný odkaz minulosti; protože žije ode dne ke dni, žije v neporušené přítomnosti. Ponechán sám sobě, oddává se okamžiku a improvizuje svůj život v dané chvíli; bezprostřednost a okamžitost, to je vlastní inspirace humoru. Lidový člověk nežije na dlouhé lokte; žije teď, na fleku, a hledí využít, co se dá. Jeho humor je věčné extemporování; proto se nedá zapsat a uchovat. Nicméně lidový humor bude vždy vstupovat do literatury a bude v ní žít právem věčnosti; jenže v tomto případě ponese jméno Aristofana, Rabelaise nebo Cervantesa.

LITERATURA A UMĚNÍ

Frant. Langer:

Kousek za literaturou.

(Romány Bohumila Brodského.)

Otec malého Vančaty přišel na mizinu a zemřel. Městský tajemník z Varan poslal sirotka do Hamburku, tam se hoch dostal na loď, s lodí do jižní Afriky, a tam našel nakonec diamantové naleziště. Vrátil se domů s několika miliony, koupil velkostatek vedle Varan a začal se mstít rodnému městu, že ho tehdy poslali do Hamburku, hlavně tím, že městu z velkostatku nedával elektrický proud. Potom se oženil se svou kontoaristkou, seznámil se s četnickým oberlajtnantem Hoškem a pokračoval v své pomstě. Město si chtělo koupit sousedního velkostatku zaopatřit přece jen tu elektrickou sílu, a tu Vančata, aby mu velkostatek přebral, odjel zase do Afriky na své naleziště. Tam našel umírajícího Švýcara, který mu odkázal své již nasbírané diamanty, Vančata se mohl vrátit brzy domů s novými miliony, po cestě odolal svodům Švýcarské vdovy a domů přijel tu minutu, kdy právě jeho žena odolávala svodům oberlajtnanta Hoška. Pak koupil sousední velkostatek a stal se dobrodincem města Varan a poskytl mu potřebnou elektřinu a jiné věci.

Tohle, co se na prvý pohled podobá nějakým nápadům slátným páté přes deváté, je obsahem klidné a bez všeho karikování vyprávěným jedné ze stastránkových knih Bohumila Brodského. Její autor nám bude sloužit za příklad při úvaze, v čem spočívá půvab našich lidových spisovatelů. Ale slova »lidový« a »spisovatel« jsou v tomto případě jen důkazem nedostatečnosti literárně kritického slovníku, který by pro tyto »spisovatele«, jejich »umění«, »tvorbu«, »romány«, »fantasii« atd., musel si najít zcela jiné termíny, aby tím užívané a vžitě termíny tímto použitím nesnížil. Vždyť lidovým spisovatelem je také Dickens, vedle Dostojevského největší romanopisec minulého století. A tento spisovatel a jeho lidovost nemají ovšem nic společného s lidovostí spisovatelů druhu Brodského. Tedy použijí-li jakéhokoli termínu používaného v literární kritice, budiž vzat vždy s výhradou, že by měl znít: »Jakoby« spisovatel, »jakoby« román atd. Neboť se budeme pohybovat již za ohradou literatury a jejího třídní.

Nakladatelské letáky nazývají romány tohoto druhu a jistě i romány pana Brodského především poutavými. Ku podivu, čtete-li je, shledáte, že vás nemohou upoutat. Trpí právě nedostatkem toho, čemu říkáte poutavost. Nevyznačují se ani bohatstvím, podivností a měnlivostí děje, fantaskností, prostředím nebo čímkoli může poutat krvák, dobrodružný román nebo detektivka. Ani ne sentimentalitou, pikantností, humorem, dokumentarností nebo indiskretností. Zkrátka naprosto ničím. Ale protože víte, že tyto romány mají rekordy ve statistikách zápůjčních knihoven, musíte dojít k závěru, že vy, již sebe méně kultivovaní čtenáři, nejste oprávněnými soudci o zajímavosti nebo nudě těchto výrobků. Pravděpodobně pro čtenáře s nadměrnou prostoučným srdcem již je ohromnou neobvyklostí nejčastější prostředí u Brodského, totiž okolí našeho zá-

možného agrárního stavu; je mu fantastickou situací, když si milý z nějakého důvodu nemůže vzít svou vyvolenou; je dobrodružnou cestou způsob, jakým se za sebe dostanou, i když třeba z vůle autora překážka zemře na difterii nebo poraněním na honu; s krásou je u dobrých lidiček ztotožňován dobrý konec, výhodný sňatek nebo zbohatnutí a patřičné pokárání zlého nepřítele nějakým nepříznivým nebo ještě lépe, surovým osudem.

Pochybuju, že Brodský, když píše, vymýšlí a seskupuje své zajímavosti a poutavosti s nějakou metodou. Že si řekne: »Tady nasolím jeden krutý rozvod, tady nechám trpět matku a zde ještě k tomu babičku, aby si nad tím lidé mohli pořvat.« Naopak, jsem přesvědčen, že píše se srdcem stejně prostým, jako budou jeho čtenáři číst jeho výrobky. Vždyť neovládá ani nejprimitivnější techniku spisovatelského řemesla, ani svou rodnou řeč. O stylu nelze mluvit. Seká věty jako stroj na nudle, všecky v jednom spádu, že drkotají jako mlýnek. O nějaké skladbě také ne. Vleče dialogy po celé desítky stran, přeskakuje, nastavuje a opakuje se. Pokud popisuje nebo vůbec něco povídá, zní to vždy jako úřední raport, tak bezbarvě. Ani mu nenapadne, aby si situaci nějak připravil nebo čtenáře uvedl do napětí. Hodí ji obyčejně nešikovně a pak teprve ji vysvětluje na tuctu dalších stránek, aby člověk mohl v ni trochu uvěřit. Neví na začátku, co ze svých hrdin udělá, ani jak mu děj dopadne, nastavuje a usekává, jak je zapotřebí. Ta celá tvorba je asi jen sezení a psaní.

Jistě se nijak k psaní nepřipravuje. S věcmi, o kterých bude psát, se nijak nesnaží seznámit. Píše velmi mnoho o venkově se znalostmi měšťáka, které si přivezl z letního bytu nebo z pozvání na hon u majitele velkostatku. Ovšem, že se nikdy nepustí do žádné podrobnosti a tím se zachrání. Tak si pomáhá i jinde. V jednom románu nechá svého hrdinu žít po tři sta stran v Kanadě, ale na třech stech stran se o Kanadě nedovíte víc, než že je tam dříví, lišky a jezdí se na koni. Po celou tu dobu se stará jen o zamilovanou historii, která by se mohla stejně na puntík odehrávat v Dolních Mokropsech, kdyby autor místo Kanada zvolil toto jméno. Když mluví o válce, legiích atd., je to vždy ta nejbanálnější představa a nejsablonovitější a nejneurčitější. Dříve, před válkou, se Brodský zpravidla nepouštěl tak daleko za moře. Stačily mu lázně v Dalmacii, sanatorium nebo hospodářská výstava, a byl to tehdy pro náš venkov dosti exotický rámeček. Je vidět, že Brodský, přese všecku prostnost, následuje své čtenáře do biografů, do kterých docházejí.

Je-li tak povrchní v prostředí, které líčí, mohl by snad být odborníkem ve věci, o které stále píše. Je to vždy láska. Avšak i zde je schematický, bez fantasmie a potřeby něco vymyslet. Pravda, našel si asi tucet kombinací možných mezi dvěma, třema až čtyřmi osobami. Ale vyjma těchto kombinací není v jeho románech ani ve sférách lásky nějaké různosti. Všecky lásky, které Brodský líčí, se pohybují totiž hlavně v oblastech mluvení. Mluví se o lásce s přimísením rozhovorů o věcech majetkových nebo vlasteneckých. Tři čtvrtě knihy zaujímá takové povídání stále si podobných frází. Co on jí řekl a co ona jemu na to odpověděla a co jí o tom řekl otec nebo někdo jiný. Kdyby si za hrdiny zvolil málomluvnou dvojici, měl by po románu. Ovšem odmluvit se všecko nenechá a Brodský musí mluvit i o následcích svých dialogů. Ale i to je ve všech knihách

stejně. Jsou to pak různě pevná obětí a polibky rozličné délky. Pro svádění má stereotypní způsoby. Ženy důsledně svádějí tím, že okazují bělost ramen, okrouhlá ramena, kousek punčošky nebo že mají u bluzu rozepjaté dva horní knoflíčky. Oblíbenou a stálou roli hrají »obrysy jejích ňader«, u muže svalnatá postava. A přece nelze říci, že by taková zdrželivost v Brodského románech zněla cudně. Naopak, jsou prohořovány způsobem, jak mluví paničky, kde jim někdo třetí může naslouchat, třeba u hokyně: »Nedošlo mezi nimi k intimnostem, on ji rozněcoval, dala mu vše, nedošel svého cíle, neužil s ní«. A takové zaobaleniny právě pro všechen nedostatek milostnosti působí obhroubleji než nějaká pikanterie, a všechny Brodského způsoby namlouvání vypadají ve své domácké neomalenosti jako když milostpán leze za služkou do kuchyně.

A dále: Má Brodský nějaké životní zkušenosti, znalosti lidí, které vkládá do románů? Také ne. Buď na ně nasadí obecnou šablonu a vede je tak celým románem, nebo si s nimi na kterémkoli místě zatočí podle potřeby, dělá docela svévolně z hodných lumpy a z lumpů světce, jak to potřebuje, aby se mu děj hýbal, a z lidí, kterým původně dal aspoň trochu člověčího zdání, dělá ploché neživé figurky. Vždycky na dvaceti stránkách ovšem vymluví každou změnu až zas k Adamovi. O rozvětvenosti života jako by neměl potuchy. Sluhové a dělníci jsou k tomu, aby byli věrní a pracovití, načež se jim dostane pánovy odměny, věrná služebnice se nezřídkou může i za pána provdat. Město bývá výlupkem špatnosti. Rovněž příbuzní z města a chudí příbuzní i odjinud. Ze širších problémů pocítuje trochu problém národnostní z nějakého předběžného hlediska, jednou jsem jej přistihl při záchvatu svobodomyšlnosti, s kterou nechal se oženit bývalého kněze a kterou pilně rozkládá v duchu nějakého zaostalého mladočecha, ač je jistě přesvědčen o své radikálnosti. O sociální otázce neví, ani na venkově pro něho neexistuje, vyjma v případech nerovného sňatku. Ovšem nejsem vševědoucí a nevím, nezaložil-li na ní nějaký román v době rudozelené koalice. To co probíhá jeho romány, důsledně je jeho hotové, konstantní, ovšem jen maloduché chápání mravnosti. Kárá nehodné ženy, záletné muže, flamendry, lidí neumějící se domoci jmění a postavení. Nemá rád, aby se jeho hrdinové příliš dlouho dřeli, zbohatnou brzy a pak konají nenamahavou práci na svých velkostatecích, byli-li vpředu řádní a mravní. Vůbec má rád mravné lidi a má v každém románě aspoň párek, který se za to dostane do pozemského nebe. U Brodského každá mravnost se vyplácí a to je asi mravní tenor jeho knih. Ovšem pro nějaké jemné poklesky proti mravům nemá smyslu. Desertuje-li někdo z legií, to u Brodského nepadá na váhu, neboť hrdina je na konec přece jen odměněn zbytkovým statkem. Stejně nějaké to vydírání, podplácení, lstivost a prohnanost, necitelnost, podvůdek není u Brodského ničím, nad čím by se měl pozastavit.

Mohla by to být konečně osobní nota, která často dovede způsobit nečekávaný kontakt mezi autorem a čtenáři. Ale u Brodského není ani té. Přiznávám se, že šla-li na mne při četbě těch románů hrůza, pak nebylo to z naprosté prázdnoty a pustoty těchto věcí, ale z toho, že autor je v nich naprosto absolutně nepřítomen. Tyto věci jako by dělala mašina. Již drčení vět tak působí. Ale vůbec nikde nepozorujete, že by

za prací byl člověk. Jsou psány bez nejmenšího osobního zaujetí. Autor se nikde nenadchne a nikde nezachvěje. Do žádné postavy není zamilován, k žádné necítí odpor, traktuje je všechny jako holičské figuriny. Nikde nad žádným činem a žádným osudem se nerozlítnostní a nikde se nezasměje. Celé ty tlusté svazky jsou prosím bez nejmenšího chtěného humoru, v tuctu knihách jsem nenalezl větu, která úmyslně měla jevit stopy humoru, který by dal tušit přítomnost člověka a srdce za věcí.

Když tedy při nejlepší vůli nenajdeme v knihách Brodského nic aspoň jen z části kladného, musíme usoudit, že jsou to právě jeho negativní vlastnosti, které jsou základem jeho oblíbenosti v tak zv. lidu. Že je oblíben proto, co v něm není. Proto, že jeho romány jsou počínaje již řečí úplně beztváré, že postrádají vši fantasmie, že jejich erotika je taková bezbarvá a kuchyňská, že postavy jsou schematické, rozplizlé a neurčité, že autor svými věcmi nic neříká, že nikomu nezatěžuje svědomí svým mravním názorem atd.

Četba u člověka zastupuje část jeho duševní činnosti. Totiž jeho snění v stavu bdělém. Člověk totiž i ve bdění skládá si sny, ustavičně rozprádá jakési fantasmie (co by bylo, kdyby), znovu si kreslí své vzpomínky, přebarvuje své přítomné situace a pod. Tak sní i zcela jistě bankovní ředitel, ačkoli daleko nestřeženěji sní své pohádky dítě, kluk svoje dobrodružství a dospívající děvče své lásky. Schopnost takové neúčelné fantasmie se ovšem zmenšuje a otupuje, když do ní stále víc musí zasahovati rozumové prvky, a když se necvičí, nevychovává, ale její potřeba potrvává. Je jí nějaká potřeba jako spánku. A tak na konec vlastní fabulační nedostatky nahrazují již hotové výrobky fantasmie, kniha, vyprávění, divadlo, film, revue. Četba tedy nahrazuje snění. A zde nyní se objevují požadavky kladené na četbu dle etap, kterými prošel duševní vývoj, chce se od ní fantasmie jako od pohádek, dobrodružnost, jaká byla na mysli v době fyzického rozvoje a sensualita, jako zbytek z dob puberty. A snad i potřebná dávka logičnosti a rozumovosti, která se přimísí později. Podle těch archaických pozůstatků z dětství nebo z puberty řídí se záliba v četbě, proto si každý vybírá četbu již jistého druhu.

Z toho je zřejmo, proč Brodský musí býti více čten než Březina. Protože je potřebou pro daleko širší kruhy. Ty spíše potřebují, aby v četbě něco nebylo než aby v ní něco bylo. Četba trochu složitější nenahradí jim jejich snovou fabulaci, je pro ně již námahou. Mohou se vyrovnat se svým autorem jen jestliže v něm není totéž, co není ani v nich. Že Brodského čeština je tak novinová, nejadrná, bezbarvá? Vždyť to je ta nejobvyklejší čeština! Že Brodského příběhy jsou jen tak slepeny? Většina lidí dovede své fantasmie jen úplně neskladně slepovat. Že se všechna jeho erotika jen odbývá v dialozích? Představa a snění velké většiny žen o lásce je spojeno s dlouhým a vznešeným mluvením. Že líčí jen zámožné vrstvy, ještě tak ani nedosahující hořeních deseti tisíc? Vždyť ty právě (u nás) odpovídají snům celého středního stavu (o rozkoši a blahobytu). A tak bychom našli spojitost krok za krokem.

Tedy ne pro přednosti, ale právě pro nedostatky může čísti a čte s oblibou Brodského komunistický proletář stejně jako žena velkoobchodníka. Jeho úspěch je podmíněn tím, že se pohybuje přesně na rovině svého čtenáře. Je to pro většinu čtenářů, potřebujících

rozehrát své představy, zcela příjemným nálezem. Může čísti s minimem duševní účasti. Místo aby musel sledovat fantasií autorovu, hle autor, který sleduje fantasií čtenářovu. A tak lidovost populárních spisovatelů tohoto pořadí spočívá v jejich vlastnosti, že nedovedou vymýšlet nic, co by si také nemohli vymyslet jejich čtenáři.

Josef Kodíček:

O herecké pravdivosti.

Hercova pravdivost v podstatě nezávisí na slohu, jímž hraje, nýbrž na rovnováze vnitřního zažitku a výrazu. Okolnost, že některý sloh upíná svou vůli k pravdivému a »skutečnému« výrazu více než jiný, má většinou jen význam historický. I v nejpathetičtější době mohl herec hrát »pravdivé«, byl-li žár jeho představy a intenzita jeho osobnosti u vnitřní jednotě se zákoníkem gest a rytmem slovního výrazu, jimiž doba hovořila. Hlas doby se ovšem mění.

Ačkoliv jest herectví samo sebou předstíráním, lze říci, že pravdivý herec jest ten, který na scéně nepředstírá, nýbrž jest. Nejinak než člověk občanský, který nemarkýruje, čeho v něm není. Takový člověk působí jistou měrou bezprostřednosti.

Jest s podivem, že národ, jehož dílo politické a hudební, jehož život smyslný jsou zřejmě nadány živou spontánností, jest ve své střední vrstvě, která jej představuje na venek po stránce společenské, z nejméně samozřejmých. Nejen Románi a většina Slovanů, i národové anglosaští a germánští vystupují na venek se sebejistotou a přímostí, u nás málo známou; při čemž je zřejmo, že tyto vlastnosti nejsou jen výrazem sebevědomí, nýbrž i přímé, velmi potěšitelně působící naivnosti. Typ Rusa, Jihoslovana, Švéda, ba i normální typ Němce — vyjmouc snad Berlín — působí takto nápadně vedle průměrného typu českého. Důvody? Je jich možno najíti hojnost, dobře vysvětlujících, zejména historicko-politických a hospodářských, avšak tato skutečnost tu jest a snad neuškodí, je-li jednou vyslovena. Není potřeba, aby pozorovatel byl nažán zvláštní citlivostí ve styku s lidmi a pozná, jak složitými a nejistými cestami prodírá se u českého člověka na venek projev jeho vnitřního života; jak jest zajiklý; buď plný studu, nebo drsnosti a tíhy; jak často mluví něco jiného než cítí a jak nepřetržitě kontroluje sebe i svůj účín na druhého; jak se usmívá přehnaně úplnou chápavostí; jak nepřetržitě konfrontuje svůj cit a názor s jejich protiklady; jak zámlky zakrývají jakési stálé vlčí jámy duchá; jak následkem této automaticky nepřetržitě vnitřní práce je skoro zbaven veselosti. Tyto vlastnosti to jsou, jež působí jeho nedostatek formy a půvabnosti; nepopíratelný rys plebejství, které se marně ukrývá za demokratičnost nebo špatně předstíraný dobrý tón, hlasitě akcentovaný a tím podezřelý; nebo za falešnou skromnost, která je rozpačitostí a nejistotou, jež usvědčují samy sebe a samým sobě nedůvěřují. Každý má svou pravdu a i tento člověk má svou pravdu a pravdivost. Ale utlačenu, zašmodrchanou, která se těžce vybavuje nebo vůbec zůstává jakousi mentální rezervací, překonanou jen ve výjimečných chvílích politického nebo hudebního nadšení, sebezapomenutí — rozpomenutí. Ve středních polohách každodenního života je jí nalézti tíž než u většiny ostatních Evropanů.

Proč mluvíme o těchto věcech v divadelní souvislosti? Doufám, že důvod je jasný; divadlo ukazuje bezprostředněji než kterékoliv jiné umění ovzduší, v němž herec žije, povahu kultury a civilisační stupeň svého prostředí. Herec mluví za ně a k němu. Vztah člověka k člověku, ráz erotiky, chování, fysický ústroj na scéně, jsou přijímány ze života a v něj se zase se suny vrací. Je to vzájemnost, ba totožnost, jež může býti potvrzena i běžným studiem našeho divadla.

Naše divadelní vůle, orientovaná opravdu světově, směřuje k nejvyšším cílům. Po výtvarné a výtvarně režijní stránce jest naše jeviště mezi nejlepšími, nepokročilejšími; i to, co se zove domácí tradicí, jest pěstováno a prohlubováno z nejlepších sil, jak jen se dá a kolik jen je možno ze starého dramatu a starého pokolení hereckého uchovat v životnosti. A přece není naše divadlo ještě docela uspokojivým organismem, neboť zeje v něm propast mezi výtvarně divadelní vůlí a skutečností hereckého nervového ústrojí. Vše, čeho je možno dosíci snahou, intenzitou, vzepětím, naše divadlo dociluje. Vše, co jest spojeno s civilisačním stupněm, nervovým rozvojem, společenskou destilovaností, kulhá. Měli jsme a máme řadu představení her historických, fantastických, filosofických, která se řadí k nejlepším v Evropě. Avšak neznám u nás dokonalého, ba co dím, ani dobrého představení konverzační hry, až na několik zárodků v poslední době. Nemluvíme o našich představeních ve fracích a večerních toaletách velké společnosti — to je jedním slovem hrůza. Vidět takového Wilda v průvodu cizince a umřít. Naši aristokrati na jevišti jsou unikum. Ale i normální kus psychologický setkává se u nás s potížemi těžce překonatelnými, jak jen jde o to, aby postavy byly co nejprostší a při tom v nich byl kus společenského života, současné odstíněnosti a skutečné nervové ostrosti, rysy člověka našich dnů. Ve hrách filosofických, heroických (a též naturalistických), všude prostě, kde převládá stylisace a stylotvorná snaha, v extasi, pathosu, těžké dušezpytné složitosti, lidové hmotnatosti vyrůstají za pomoci režisérů naše ensembly nad sebe samy — v prostých dílech konverzačních mají se světového hlediska úroveň provinciální. Jsme pravým opakem divadla francouzského; tam jest výtvarná stránka zanedbána, heroické kusy jsou hrány pro náš vkus hanebně — ale v dramatu konverzačním ukazuje i malý, skoro diletantský herec civilisační stupeň, fysickou a společenskou protříbenost, nervovou bezpečnost a rychlost, k nimž máme až na několik velmi vzácných výjimek daleko. A přece se mi zdá, že v těchto hrách musí býti základ dalšího postupu u nás, že na nich nejbezpečněji lze tříbiti hercovu čivost, smysl pro formu — v míru jeho skutečné osobitosti. Ony mají být základem, neboť v nich se děje většina života jak je skutečně prožívána a jak se denně projevuje, ony nejpríměji působí do společenského ovzduší, ovládají mravy, působí na milostnou obraznost, řeší společenské otázky, z nich má další cestou býti budována nadstavba dramatu heroického a filosofického. Dokud hrajeme dokonale Shakespeary, ale neumíme za všechny svaté zahrát francouzskou veselohru, něco nám chybí, jsme něčím podezřelí a zdáme se leckterému cizímu pozorovateli, i když toho neřekne, podezřelí z manevrování kulisami, které mají zakrývat jakousi prázdnotu.

Stav herecké reprodukce, o němž tu mluvíme, je do jisté míry zaviněn ojedinele továrnickým způsobem,

jímž se u nás zkouší vůbec a tyto t. zv. lehké, ve skutečnosti naší reprodukční schopnosti dosud nedosažitelné, kusy zejména. Avšak jen z části. Z větší míry jest tento nedostatek zaviněn psychologickými vlastnostmi našeho společensky nedosti pravdivého ovzduší. V normálních poměrech by bylo nemožno, aby se na scénách mohlo produkovat tolik povrchních hereckých řemeslníků, ba ztěží snesitelných t. zv. foristů, kteří neumějí říci »dobrý den«, vypítí sklenku vody, vyjmouti z tabatěrky cigaretu, aniž svůj počín zatíží nejohavnější manýrou, kteří jsou neschopni nejprostšího životního aktu, aby v něm nebylo cítiti duchovní pačuli, napomádovanost slova, lepivý med gesta, frizérskou krásu a grácii manekýna. Takových herců je u nás řada, nezakrývejme si toho. Zde jest předem důvod, proč neumíme konversovat. Je vysvědčením naší vyvinutosti z nedávné zdravé selaskosti do nevžitého a neztradičného ducha městského, naší polovičatosti a nedostatku rovnováhy, že takové herce ještě sneseme i mimo vídeňskou operetu.

Má to být jednou řečeno. Neboť zde je zdrávo nasadit páky.

ŽIVOT A INSTITUCE

Arne Laurin:

„Lomené světlo“ novin.

I.

Norimberští radní páni zakazují 4. března 1549 Stefanovi Hammerovi, písaři, otisknouti obraz novorozené zrůdy, »dieweils gar ein abscheulich Ding ist«. O dvě léta později smí tento shora řečený Stefan Hammer otisknouti obraz obležení města Magdeburku, ale »ohne dass er seinen Namen darzu setz«. Radní páni nechtěli přijíti do lidských řečí a když už povolili, tož bez jména autorova a, především, bez jména města...

Skromně začínali své dílo boží první redaktori, jakož tu byli: duchovní, lékaři, poštmistři, městští písaři, hejtmani — a všichni to psali a vypořádávali pravdivě a kde mohli zdůraznili, že všechno, o čem píší, sami viděli. Nemají vlastní jiného přání, než aby jim lidé, kdo čtou a slyšeti budou, uvěřili. A hned to dávají do titulů: »Nové zprávy a popisy«, »Nové zprávy a pravdivé vyličení«, »Nové zprávy, pravá a pravdivá oznámení«, »Pravdivé nové zprávy«; nic než zdůraznění pravdivosti, bez osobních zájmů a vedlejších úmyslů, suché výklady »ohne Farb noch Zusatz«. Nejvýše ještě nějaká polohlasná prosba k bohu, aby požehnal zbraním lidu válečného — jak se o tom podrobněji dočteš v Schottenloherově »Flugblatt und Zeitung«.

První »noviny« byly jen pravda, nebo to, co bylo za pravdu jmíno: právem si příkládá proto, na příklad, »Leipziger Zeitung« název »unparteyliche Nouvelles« a ještě v polovici 18. století má »Augsburger Abendzeitung« v záhlaví slova »Relata refero«.

Norimberská »Relation oder Zeitung« konstatuje v čísle 15. z roku 1620 prostě takto:

Aus Strassburg / vom 20. Martii. Zu Freyburg ist offentlich angeschlagen / dass man den neuen Böheim. König bey hoher Straff nicht mehr Winter König nennen soll.

Dosti. Tečka. Bez debaty, bez protestů, bez polemik, bez vlastního mínění.

Ale 10. listopadu 1918, když spartakovci obsadili »Berl. Lokal-Anzeiger« a přezvali jej »Die Rote Fahne«, již vyšla ostatně jen dvě čísla, má nově nazvaný list v čele sdělení, že redakce byla převzata v pozdních hodinách večerních a k jeho vyplnění že bylo třeba použití zpráv již vysázených, které tedy nejsou tak formovány, jak »zamýšlíme oznamovati věci a události my. Od zítřka bude jinak.«

»Prager neue Zeitung« je v roce 1797 umístěna »im St. Gallikloster im isten Stock« a je tam všechno: »redakce«, »administrace«, »expedice« a především tiskárna.

Moderní novinářský palác má třeba frontu do tří ulic a na příklad »Daily Mail« se tiskne v denním nákladu téměř dvou milionů výtisků; »Associated Press« sdružuje na devět set deníků, má na 84.000 km najatých linek telefonních, každá její zpráva se tiskne aspoň pětmilionkrát a čte ji asi třicet milionů lidí. Ale žádný list světa nemá v titulu už nic o tom, že by to byly »unparteyliche Nouvelles«. Naopak.

Noviny jsou dnes, jak praví jedna ne dosti přesná definice, celkovým obrazem života. Jako by ani nebylo této definice — neboť: jakého života, kterého života? Je to život universitního profesora, poslance, ředitele panství, trhovce, konduktéra? Jsou, jistě, styčné body všech těchto životů, volby, daně, nový rok, účty od krejčího — ale jaká je tu jiná souvislost? A noviny že jsou obrazem nebo odrazem všech těchto životů? Nebo jejich syntesou?

Ne, jiná definice praví, že noviny jsou výstřihem ze života. Otázky se opakují a rozmnožují. Nejenom: jakého života, kterého života? — nýbrž i: jaký výstřih, odkud, z prava či z leva — a kdo stříhal život, kdo z něho vystřihoval?

Není a nemůže býti nestranných listů, protože není polyhistorů, kteří by mohli mozkiem a srdcem obsáhnouti celý život, není jich ani mezi čtenáři a ovšem: ani mezi novináři.

A jsou-li noviny, jak bych definoval sám, souborem výstřihů ze života nebo ze životů, souborem více méně methodickým, a je-li metoda tohoto souboru dána řadou podmínek vnitřních i vnějších, není třeba přecházeti faktum, že se tento soubor netěší žádné zvláštní přízni v t. zv. veřejném mínění. Napoleon už říkal o různých lidech »lže jako bulletin«, co chvíli slyšíš o někom, že »lže jako když tiskne«, a Karel Kraus, skvělý diagnostik chorob moderního novinářství, vkládá své opovržení do věty: »Já tomu věřím, i když to bylo v novinách.«

Po francouzské revoluci, po napoleonských válkách a zejména po roce 1848 není už možný návrat k nestrannému zpravodajství. Všechno dění, ať politické, kulturní, hospodářské, prochází, než dojde na nakloněnou plochu novinářského orgánu, hranol stranictví — v tom se rozkládají paprsky, které jsou zase zachycovány na skloněné ploše. Rozložené světlo, z něhož jen jednotlivé barvy jsou zachycovány na nakloněné ploše novin (ostatní jdou mimo, čili, konkrétně, ztrácejí se): to jest asi faktický obraz dnešních novin.

Hranol stranictví. Není možno — a nemělo by ani smyslu — naříkati a lomiti rukama nad faktem, že světlo, které má býti stejným, stejně boha-

tým pramenem života pro všechny, přichází do novin stránickým hranolem. A není ani pravda, že by to nutně musilo být na škodu věci, jako není na škodu vývoje lidstva, že tento vývoj jde přes strany, politické, kulturní a jiné. Je-li celý život rozštěpen, nemá smyslu litovatí toho, že je rozštěpen i jeho obraz (nebo obraz jeho části či jeho částí), noviny, resp. že je obrazem ne života, nýbrž skutečně jen výstřihu z něho, lepšího či horšího.*)

Okolnost, že tisk nemůže být nestranným, vykládá James Bryce v »Moderní Demokracii« takto:

»Denní tisk... obyčejně přidává k zprávám o událostech a pronesených řečech svoje vlastní výklady, jimiž chce působiti na mysl svých čtenářů ve prospěch politických názorů, které zastává a které jsou patrně názory jeho majitelů a vydavatelů. To jest stranicství, avšak když, jak se obyčejně stává, toto stranicství je čtenáři známo, možno s ním počítati a vzíti je v úvahu.«

A, ovšem, ať vezmeš nebo nevezmeš v úvahu, nikam nedojdeš. To ostatně cítí sám Bryce, když na jiném místě praví, že »denní tisk... si stále ještě osobuje, že jest dodavatelem pravdy a neúčastným rádcem národa, (ale) jest nyní v první řadě obchodním podnikem, provozovaným za účelem zisku jako každý jiný.«**) Bryceovo líčení není úplné ani co do politické, ani co do hospodářské stránky věci. Neboť skutečně jsou noviny výjimečným zjevem hospodářského života. Až snad na státní listy ruské jsou noviny vesměs obchodním podnikem jednotlivce neb jednotlivců, politické strany nebo zájmové skupiny, v podstatě podnikem soukromým. Tento soukromý podnik, volky či nevolky, slouží veřejnosti, i kdyby měl jen tisíc abo-

*) Charakteristický obraz tohoto hranolem procházejícího světla dávají především inserty. Stačí všimnouti si posledních stránek novin, abys se přesvědčil, že ono »stříhání života« jde až sem, do oznámení, které počítá s koupěčtivostí těch, kdo na to mají, nebo, všeobecně, s výměnou statků. V socialistickém listě bys marně asi hledal oznámení aukce palácového zařízení, vetešník nebude v kapitalistickém listě nabízet obnošené šatstvo a obuv. A přece patří k t. zv. životu i palácové zařízení i obnošené šatstvo. To není snad dělba práce, nýbrž právě ono lomené světlo: jde až sem, do insertů, do oznámení obchodních; to plyne už z nutnosti účinné obchodní propagandy a z jejích method a cest.

**) K tomu poznámku: Je nepochopitelné, jak si málo ve veřejnosti je všimáno toho, že i u nás vyrostly noviny ve skutečné velké podniky, které musí být řízeny jako každý jiný podnik průmyslový. Na amerických i německých ústavách novinářských se velmi mnoho péče vedle zpravodajství, které je všude na místě prvním, věnuje právě organizaci a administrativě novinářského podnikání. Jako je aprovisace nejdůležitějším bodem válčení, praví Doviát, z nejlepších organizátorů novinářských, tak i noviny potřebují, jako každé jiné podnikání, této aprovisace, hospodářské základny, která nemůže být vytvořena ani nejpochtivějším bojovým charakterem udatné redakce. Je marno vzpomínat na červánky národního života, kdy stačilo mnoho nadšení a vlastenecké hrdinnosti — dnes se hodí, ať se to komu líbí či nikoliv, nadšené projevy už jen na valné hromady novinářských korporací, protože se nenajde ani jeden člověk, který by se odhodlal zemřítí hladu, jen aby dokumentoval svůj odlišný názor na noviny. Ostatně národní hospodář Bücher, zakladatel moderní vědy o novinářství, jde až tak daleko, že definuje noviny jako »výdělečný podnik, který vyrábí jako zboží insertní plochu, prodanou jen ve spojení s redakční částí.« Není třeba se rozhořčovati nad hospodářskou definici Bücherovou — stačí konstatovati, že se dotýká jen jednoho úseku celé věci a že ještě nějakou dobu potrvá, než se systematickům podaří nalézt definici, která by vystihla celou existenci novin. Co škol a ústavů novinářských, tolik hesel a kritických stanovisek. Synthesa ještě schází.

mentů. V hospodářském životě je snad jediná doba tohoto zjevu: soukromá zbrojovka za války. Třeba podnik jednotlivců, je tu za války k tomu, aby dávala zbraně státu a jeho obyvatelstvu — noviny, stejně tak, i kdyby byly stokrát opoziční, musí na př. zpravit své čtenáře o změně vlády, o poselství presidenta republiky atd. a slouží, už tím konstatováním fakt, veřejnosti a jejím zájmům.

Jak se jeví denní události v jednotlivých stranách a jejich tisku? Je samozřejmo, že se o osmihodinné době pracovní píše jinak v listech socialistických než v listech »buržoasních«, — stejně samozřejmo je, že na př. o Baťovi bude psáti jinak list živnostenský než »kapitalistický«; kněžská hierarchie nebude v listech strany lidové titulována »černými ptáky«, ale najdeš taková slova zhusta v listech socialistických, ať už o jich vkusu soudíš všelijak; socialistické listy nepiší naproti tomu o socialistických vůdcích pod titulem »rudé panstvo«, jak to zase mnohdy piší novináři z pravice; listy agrární nebudou asi nazývati vůdce zemědělského lidu »nadutými zemany« — s tímto názvem se však setkáš zhusta na protějším břehu politického stranicství; vládní list se nedá svést k tomu, aby výkřiky oposice, »hanba vládě!«, »pereat!«, »ať odstoupí ministr!« zvláště tučně předkládal svému čtenářstvu nebo je ještě mimo to vysperkoval nějakými mimořádně velkými tituly. Atd.

Bryce se asi mylil, domnívaje se, že stačí vzíti v úvahu stranicství listu. Neboť se ptáš: kdo je má vzíti v úvahu? Čtenář, který třeba nemá po ruce jiného listu? Venkovský příslušník strany, který nechte jiného orgánu, než právě jen ten »svůj« deník? A konečně: což je stranicství jen v tom, co je v novinách, a ne především v tom, čeho v nich není? Vždyť už ti kluci, kteří roznášeli za války po ulicích noviny, tomu rozuměli, když vyvolávali: »co je bílé (konfiskovaná místa) je pravda, co je černé, to je lež.« Což jsou konfiskace jen z moci státu? Což každý majitel nebo vydavatel listu není sám sebou, právem či neprávem, prvním censorem? Což jím není politická strana a všechny ohledy a všechny kompromisy, které nese politický život s sebou stejně, jako je nese s sebou každá společnost?

Jak jsou noviny důležitý pro stranu, její význam, moc a růst — a obráceně: jak mnoho záleží straně na tom, aby měla k dispozici plochu, která zachycuje jen určité barvy lomeného světla — lze poznati za každé krise politické. První starost je vždy: dostat do rukou noviny, orgán — všechno ostatní jde v druhé řadě. Tak zejména vznikají-li ve straně různé frakce: každá chce mít bývalý ústřední orgán k dispozici a neleká se ani přímého násilí. (U nás boje o »Právo Lidu« při rozdělení strany soc. demokratické, v Německu stejné zápas o »Vorwärts«).*)

*) Ale to jsou konečně organizace pevné a vyspělé tradice, které vědí, co počítí s novinami, mají-li je jednou v rukou. Byli jsme však svědky politické anomalie, jíž není mnoho příkladů jinde: Po prvním oznámení, že nový stát podnikne obsáhlou a důkladnou pozemkovou reformu, pojal všechny, kdo měli dříve blízko k stupňům trůnu, panický strach. Včerejší latifundisté neporozuměli duchu doby a místo jednání se chopili druhého prostředku: novin. Vybrali si ovšem — při politické vyspělosti většiny jich — právě nejodiosnější ze špatných orgánů, právě »Moravskou Orlici«. Už tato koupě, ať jakkoli maskovaná, byla ranou do vody. A i když jsou mnohé stránické listy tak hloupé, že »sám pámbu by s nimi nemohl dělati politiku«, tento list

Je-li stranicí nutné, je nutno s ním počítati stejně, jako s hospodářskou základnou listu. A to i tehdy, když je jasno, že je jedním z důvodů pro lámání světla. Nebo právě proto. Ale hlavní věc je: není možno je zakalkulovati do výpočtu skutečné, věčné pravdy, jak se domnívá Bryce. Protože k hledání věčných pravd nejsou na světě noviny, nýbrž filosofické a theologické semináře. Noviny mohou býti po této stránce nejvýše objektem historického badání, které, zbavující en bloc zprávy místního a dobového koloritu, stavíc je, spolu s řadou jiných, do nového světla příčinné souvislosti, extrahuje z nich, co má zůstatí pro budoucnost. Ale to je zase naše stará historie: přijde na to, které a čí ruce to extrahovaly a jaké k tomu bylo instrumentarium. Není možno žádati po historických všech dob a zemí, aby vybírali stejnými methodami, stejnými instrumenty, protože není možno dáti vědeckému badání — mimo předpokládanou pevnou vůli dosíci pravdy — uniformitu: tím méně je to možno žádati po novináři, který se vedle toho musí ohlížet na okamžitý zájem státu, své strany, společnosti svého města, toho a onoho. Kdo myslí, že je tomu jinak, je na omylu.

Za stranicím nepochybně jde druhá příčina lomu světla: plošné omezení. I kdyby se stalo cosi tak velkého, že si o tom stěží dovedeme udělati představu, i kdyby nějaká přírodní katastrofa smetla půl pevniny do oceanu nebo vytvořila nový pevninský systém; kdyby se země přestala točit kolem své osy a začala se točit, řekněme, kolem Prašné brány — v jednom čísle novin se tato neslýchaná věc musí omeziti právě jen na 6, 8, 10, 12, 14 atd. stránek, resp. musí skončiti před prvním inserátem.

Prakticky je tím řečeno všechno: důležitost sebe důležitější končí před prvním inserátem, nebo, není-li ho, před dolní hranou poslední strany, která musí nutně býti sudá. Všechno, co jde nad tento rozsah, je ztraceno, aspoň pro ten ten, aspoň pro čtenáře, který čte právě toho dne noviny. Věčnost po doušcích, pravda po kouscích, světelné paprsky po částech spektra: tady, v plošném omezení je to nejzřejmější.

Je tomu tak konečně i v omezení časovém. Je-li list zařízen na dopravu vlakovou poštou, musí-li počítati s jízdním řádem a s vlakovým spojením — a není možno, aby s nimi nepočítal, protože jinak ztrácí

byl korunou všeho. Byl to jediný t. zv. »zájmový list« u nás, dávno před zájmovými koncerny Stinnesovými a Boselovými, ostatně vybavenými co nejzorněji. Jen mimochodem: nemyslím, že by se v urovnaných poměrech politických a hospodářských dal udržeti dnes — nejen u nás, ale v celé Evropě — i jen jediný čistě zájmový list. »Moravská Orlice« jako orgán lidí, kteří a priori stáli mimo stát, a to z vlastní vůle, se mohla udržeti jako orgán jen při počátečním tápání politickém i hospodářském; listy Stinnesovy a Boselovy, nově založené i zakoupené, mohly plouti nad vodou jen v dobách hospodářského tápání, kdy zítřek porázel včerejší hodnoty a kdy se šlo z extrému do extrému. Není, domnívám se, možno, aby se udržel při životě list, který má za účel obhájití život hospodářských skupin, nemají-li tyto skupiny k dnešnímu životu jiného poměru, než právě jazyk novin, zakoupených na obhájení tohoto života. Ani zpravodajské koncerny, které nemají na mysli v první řadě prodej zpráv, nýbrž obhájení určité skupiny hospodářské před útoky skupin jiných, neobstojí. Je dosti příkladů, že to dávno není ještě tak zlé, jak se domníval Bücher, když tvrdil, že »dříve prodávaly noviny svým čtenářům zprávy — teď prodávají své čtenáře každému soukromému zájmu, jen když je s to platit«. — Aspoň u nás to ještě neplatí.

svou resonanční desku, naprosto nutnou pro zamýšlený účín, t. j. čtenáře — musí býti na minutu přesně odváženy intervaly jednotlivých počinů jak tiskárny, tak expedice; kdyby, řekněme, musil býti list expedován vlakovou poštou ve dvanáct hodin v noci, musí býti v jedenáct hodin — u velkého nákladu i dříve, ač není-li možno zmocí práci expediční zvýšeným množstvím pomocníků, což je ostatně otázka rentability — vytištěn: a kdyby minutu před jedenáctou hodinou přišla do redakce zpráva o zemětřesení v hlavním městě, o vyhlášení války nebo o sjednání míru, a kdyby tisíc čtenářů čekalo na tuto zprávu, je to marné: buď nedostanou noviny nebo je dostanou bez této zprávy. A byt na ni čtenáři čekali jako na boží smilování! List toho dne, aspoň vydání určené pro onu vlakovou poštu, může míti obsahem třeba samé věčné pravdy: tato pravda, vázaná právě na onen den, zemětřesení, válka, mír, tam schází, nemohla tam býti a nebude tam moci býti nikdy. Leda až v jiném vydání nebo druhý den.

Jsou-li tato omezení technická vedle omezení stranicového nejdůležitějším vnitřním důvodem lomení světla v novinách, nejsou druhé, vnější důvody o nic méně důležité. O těch příště.

Deník sovětského žáka.

Otištěné zde citáty z deníku Kostí Rjabcova podávají úplně objektivní obraz sovětské školy druhého stupně, to jest vyšších tříd bývalého gymnasia ve školním roce 1923—24. Nutno, bohužel, přiznat, že změny k lepšímu dosud nenastaly a že s dětmi se provádějí stále ještě nejhrůznější pokusy, které jsou na škodu jak znalostem, tak i duševní rovnováze žáků.

»Deník Kostí Rjabcova« není zcela autentický, napsal jej spisovatel N. Ogněv, ale za základ mu nesporně sloužily autentické dokumenty. Tak na příklad školní práce o Puškinovi kolovala v Moskvě z ruky do ruky a byla jednou ze zbraní v boji se školními řády. Já sama jsem měla příležitost shlédnout školní práci o Mrtvých duších Gogolových, která spočívala v tomto lakonickém prohlášení: »Když byl Čičikov malý, chytal myš, a když vyrostl, začal kupovat mrtvé duše a zastavil je v zastavárně«. Kromě této úlohy mohou však k mnoha faktům, popsáním v Deníku, býti uvedeny skutečné události ve školském životě. Zvláště se to týká poměrů hochů a dívek ve školách a některých patologických jevů dětské psychologie, jako je hromadná hysterie, sebevraždy atd. Přes to, že mé znalosti o střední škole jsou jen povrchní, přece jsou mi známa podobná fakta ze života. Proto pokládám za možné přijmout tuto knihu jako pravý lidský dokument, ze kterého se mohou dělat všechny příslušné vývody.

Boševici sami říkají, že vychovávají ve škole nové pokolení, které už v životě bude uskutečňovat nejnuzněnější odkaz lidského štěstí, nebot proletářská diktatura je jen přechodným údobím. Avšak nekulturní lidé sotva mohou míti pojem o blahu lidstva, a že příští jeho stavitelé jsou ve své většině nekulturní, vyprávějí jasně stránky Deníku. To nejhroznější spočívá v tom, že to vůbec nejsou špatné děti, že u mnoha z nich jsou nejlepší dispozice, že však právě škola jim brání individuálně myslet a cpe jim do hlavy povšechná místa z komunistické abecedy a novin. Tak si i nekomunistické děti přivykají myslet v šablonách. Jako příklad uvedu tento fakt: Nedávno se dostal z Ruska hoch 16—17letý a při rozmluvě o II. internacionále se otázel pro svou informaci: To mluvíte o žluté internacionále? Týž hoch v rozmluvě o rumunské literatuře podotkl: Ale to jsou

přece usurpátoři. Tak vidíme, že slovní pojmy se mimoděk vžívají tak, že se jich již užívá bez rozmyslu. Lidský mozek je líný na přepracovávání hotových už pojmů a užívá rád a nevědomky těch, které zná z dětství. Tím, že vychovávají jednostranně děti, bolševici se snaží zajistit si alespoň budoucí pokolení.

N. Melniková-Papoušková.

* 1923.

Z knihy N. Ogněva: »Deník Kostí Rjabcova«.

15. září 1923.

Už je polovina září, a škola se stále ještě nezačala. Kdy se začne, není známo. Říkalo se, že škola se opravuje, ale dnes ráno jsem šel do školy a viděl jsem, že se nic neopravuje, naopak, nebyli tam vůbec žádní lidé a ani zeptat se nebylo koho. Škola stojí otevřená a prázdná. Cestou jsem koupil od nějakého kluka za tři limony¹⁾ tento sešitek. Když jsem přišel domů, pomyslel jsem si, že nemám co dělat a rozhodl jsem se, že budu psát deník. Do tohoto deníku budu zapisovat různé události.

Velmi rád bych si přeměnil jméno »Konstantin« na »Vladlen«²⁾, protože »Kosta« se jmenují velmi mnozí. Potom Konstantin, — to byl takový turecký král, který dobyl města Konstantinopole, a já bych na něho naplival se šestnáctého poschodí, jak říká Seržečka Blinov. Ale včera jsem šel na milici a tam mi řekli, že se to nesmí před 18. rokem. To znamená čekat ještě půl třetího roku. Škoda.

16. září.

Myslel jsem si, že budu muset vymýšlet, co mám psát do deníku, ukazuje se, že se toho najde až dost. Dnes ráno jsem šel k Seržečkovi Blinovu: řekl mi, že škola se začne dvacátého. Ale to nejhlavnější je naše rozmluva se Seržečkou stran Liny G. Říkal mi, abych s ní nepekl, protože je to dcera úředníka kultu a pro mne jako syna pracujícího elementu je dosti hanba obracet na sebe obecnou pozornost. Odpověděl jsem mu, že předně na sebe žádné zvláštní pozornosti neobracím a že Lina je se mnou ve stejné skupině a sedí se mnou v jedné lavici a proto je pochopitelné, že s ní pečuji. Ale Seržečka mi řekl, že proletářské sebeuvědomění toho nedovoluje a kromě toho podle mínění škra-bů³⁾ a všech bývalých učkomů⁴⁾ projevují na ni (prý) špatný vliv. Že ona místo učení se toulá se mnou po ulicích a vůbec může ideologicky prohnít. A Seržečka také řekl, že každé chození s děvčaty musí přestat, chceš-li vstoupit do komsomolu.⁵⁾ Pohádal jsem se se Seržečkou, přišel jsem domů a teď píši do deníku, co jsem nestačil říci Seržečkovi. Lina pro mne neexistuje jako žena, ale jen jako soudruh, a já se vůbec na naše děvčata dívám z části s pohrdáním. Je strašně zajímavý hadříčky a mašličky, a také tance, a hlavně klepy. Kdyby se za klepy zavíralo do vězení, nezůstalo by ani jedno děvče v naší skupině. A jestliže jsme s Linou loni chodili do kina, pak to bylo jen proto, že už nebylo s kým chodit. A Lina má stejně ráda kino, jako já. Na tom není nic divného.

1) Prostonárodní výraz pro milionové bankovky.

2) Nekřtěným dětem dávají se při »říjnování« (Oktjabriny) různá libovolná jména, vyskytuje se na příklad ženské jméno Barikáda, mužské Kim, vzniklé ze začátečních písmen Komunistické internacionály mládeže, jméno Vladlen je staženina z »Vladimír Lenin«.

3) Zkratka a přezdívka, vzniklá z titulu »školnyj rabotnik« (školský pracovník), jak se nazývají úředně učitelé a středoškolské profesory.

4) Volená komise žáků, zvaná »učebnaja komisija«, která tvoří součást školní správy a je povinna dozírat na postup učitelského sboru; je to jakási obdoba továrního sovětu — sovětský systém byl takto zaveden i do školy. I v deníku Kostí Rjabcova je uvedeno několik případů zasahování »učkomu« i do ryze pedagogických otázek.

5) Komunistický svaz mládeže.

S netrpělivostí čekám na otevření školy. Škola znamená pro mne stejně co domov. A dokonce je zajímavější.

27. září.

V naší škole se zavádí Daltonova osnova. To je takový systém, při kterém škra-bi ničeho nedělají a žák musí poznávat všechno sám. Tak jsem tomu alespoň rozuměl. Úloha, jako dosud, nebude, a žákům se budou dávat témata. Ta témata se budou dávat na měsíc a mohou se připravovat doma i ve škole a až si je připravíš — jdi odpovídat do laboratoře — v každé laboratoři bude sedět škra-b jako odborník ve svém předmětu: Jako pavouci a my jako mouchy.

Od tohoto roku rozhodli jsme se všechny škra-by zkrátit pro rychlost: Aleksej Maksimič Fišer bude nyní Almakiš. Nikolaj Petrovič Ožigov — Nikpetož.

5. října.

Dnes se celá naše skupina pobouřila. Odehrálo se to takto: Přišla nová škra-bička, přírodopisec Jelena Nikitična Kaurová a po našem Jelnikitka. Jala se dávat téma a povídá celé skupině:

— Děti!

Tu jsem vstal a povídám:

— My nejsme děti.

Tu ona povídá:

— Ovšem, že jste děti a jinak vás nazývat nebudu.

Tu já odpovídám:

— Vynasnažte se být zdvořilejší, nebo vás můžeme poslat k čertu! A to je všechno. Celá skupina držela se mnou a Jelnikitka celá zrudla a povídá:

— V takovém případě hleďte, abyste vyšel ze třídy.

Odpověděl jsem:

— Předně zde není třída, ale laboratoř, a u nás se ze třídy nevyhání.

Ona povídá:

— Jste nezdvořák.

A já:

— Vypadáte spíš jako učitelka staré školy, to jenom oni měli takové právo.

25. října.

Vyšly u nás nové nástěnné noviny,⁶⁾ které vydává »sjednocený kolektiv nejmladších skupin« a nazývají se »Katuška«. O tyto noviny začali se hned všichni zajímat, protože vyhlásily anketu: »Může v naší škole přátelit se děvče s hochem?« Opsal jsem si odpovědi, které byly vyvěšeny na zdi vedle novin:

1. Shodnou-li se charakterem, pak mohou.

2. Děvče se nemůže přátelit s hochem, protože hoši a děvčata mají zcela jiné přesvědčení a zájmy.

3. Myslím, že je to možné, jenže ne se všemi. U nás ve škole bývalo tak. Ale stačí, aby se objevil dobrý poměr, a se všech stran se sypou posměšky a chtěj nechtěj nutí, přerušit to. Všichni to chápou v jiném světle.

4. Ne. Děvčata jsou duch protikladu. (To jsem napsal já.)

5. Bylo by to možné, kdyby se některé dívky nechovaly tak pohrdavě k hochům, čímž se podřívají styky ostatních děvčat k posledním.

6. Odpovědět na tuto otázku je přec jen těžké. Já na příklad chápu přátelství dvojím způsobem. Předně u hochů a u dívek musí být kolektivní obecné přátelství a podle mého to je možné. Ale je druhé přátelství, to je přátelství jednotlivých osob, které

6) Nástěnné noviny — »stěngazeta« — jsou plakátové noviny, které obyčejně vydává oficiální skupina dělníků v továrně, žáků ve škole. Jsou vyvěšeny na stěně, kde se čtou při přestávkách a kam může psát každý příslušník továrny nebo školy. Jsou velmi účinným prostředkem komunistické agitace, neboť už pro lokální zabarvení a přístupnost budí obecný zájem dělníků nebo žáků.

se nějak mezi sebou shodují a objevuje se u nich přátelství. A toto přátelství může být mezi hochem a dívkou, ale ovšem ne u každého hochu a každou dívkou a naopak. Vůbec přátelství je něco pěkného a vznešeného, k čemu se nesmíme chovat zamlhavě.

7. Po mém soudu v dnešní době nemůže, poněvadž každé přátelství koncem konců se redukuje na silnější city s té či oné strany.

5. prosince.

Ve škole jsou teď dvě strany: »škola« a »svaz«. Ukázalo se, že na straně škraabů je dosti mnoho lidu. Dnes měli »školáci« valnou schůzi k volbě nového učkomu a na té schůzi bylo půl školy. My »svazovci« jsme měli také schůzi a přijali jsme stanov »svazu«. Podle těchto stanov není nikdo nikomu podřízen, zavádí se jen sebekázeň. Všechny hlouposti, jako povinné zdravení, byly zrušeny, ale každý ze »svazovců« je povinen dávat na sebe pozor ve smyslu dobrého chování. Na příklad dělat hluk a prát se při vyučování je zakázáno. Pro udržování styků se »školáky« a škraaby byl zvolen »komisař zahraničních věcí« — Seržečka Blinov

5. ledna.

Povšiml jsem si o sobě, že v noci málo spím. Jal jsem se hledat příčinu toho. Mohlo by se myslet, že je to od přílišného zaměstnání — ale v době těchto prázdnin jsem pracoval velmi málo, ačkoli jsem dosti pozadu se zkouškami, nemluví ani o prosinci, i za listopad, a některé předměty nemám ani odevdány. Chodím na procházky a bruslím dost, takže nikterak nemohu pochopit příčinu nespavosti. Šel jsem k Seržečkovu Blinovu a zeptal jsem se ho na to. A on se ptá:

— A mnoho čteš?

Odpověděl jsem, že mnoho a Seržečka řekl, že prý je to z toho. Když jsem od něho odešel, jal jsem se zpytovat sebe. Ukazuje se, že o prázdninách jsem nepřčetl tak mnoho, ale některá místa jsem si zvláště zapamatoval a v noci o nich mnoho přemýšlívám. Tuhle jsem na příklad četl jednu povídku pod názvem »Schůzka«. V té povídce Francouzka-governantka ukazuje hochovi nohu nad koleno. Ačkoli on od ní potom utekl, protože od Francouzky páchlo potem, přece jsem si toto místo velmi zapamatoval. Povídka ta je ve žluté universální knihovně. A tu vzniká taková věc, že se učíš vedle děvčat a pereš se s nimi a chytáš je a to nepůsobí nejmenšího dojmu, ale přčtíš si něco o t o m h l e a už nemůžeš spat. Z čeho to může být?

15. ledna.

Zapíši pro každý případ, jak jsem se vyslovil v posluchárně o Shakespearových omylech.

V »Hamletu« se nejprve vypráví, jak stráž stojí v paláci a zjevuje se duch. Pak přichází Hamlet a ten duch ho vede ke všem čertům a tam mu začíná vyprávět jak ho, to jest toho ducha, otrávil. Ukazuje se, že je to duch jeho otce a jeho otce opravdu otrávil otcův bratr, tedy Hamletův strýc, a sám se oženil s Hamletovou matkou a stal se místo Hamletova otce králem. Zdá se mi, že tu dvě věci neklapou. Především žádní duchové neexistují a jestliže se už objevil duch, pak bych na místě Hamleta vzal nohy na ramena, než abych s ním mluvil, vždyť s duchem se žádnou zbraní nevypovídáš, začne-li se práť nebo škrtit. Za druhé ten duch plete něco o tom, že ho otrávil tím, že mu nalili jedu do ucha, když spal. To jsem jakživ neslyšel, že by se otravovalo takovým způsobem. Nu, ale to je jedno; možná, že před pěti sty lety to tak bylo.

Mnohem důležitější omyl Shakespearův spočívá v tom: Tam je Polonius, to je takový stařec: má dceru Ofelii a syna Laerta. Hamlet chodí s tou Ofelií a jakoby se do ní zfantil, ale to není zcela jasné. Ale Laert žije ve Francii a stařec se stále bojí, aby se tam syn nespustil. Pak si všichni začínají všimat, že Ham-

let je nějak rozmrzelý a myslí si, že je to z lásky k Ofelii, ale ve skutečnosti je nervosní k vůli tomu duchu a dokonce se přetvaruje, jakoby byl šílený. A tu šílený Hamlet uspořádá představení, ve kterém se ukazuje, jak otravují jeho otce krále. A nový král, to jest tedy, Hamletův strýc, přichází spolu s Hamletovou matkou na to divadlo. A v tom je hlavní nesmysl. Myslím, že ani v té době nedovolili by šílenému, aby pořádal představení a prostě by jej zavřeli do blázince. At je to jak chce, král i královna klidně se posadí, aby se podívali na to šílené představení, a když vidí, co se tam představuje, honem nohy na ramena. A Hamlet naschvál ukazuje šílenství na celé kolo. Předně si sedne na zem místo na židli a zadrhává přerušuje představení různou plácanicí a potom vyskočí a zařve:

— Jelena ranili střelou!!

Král se velmi rozlobil, ale Hamlet potřeboval právě tohle. Ted už s jistotou poznal, že král otrávil jeho otce. Přes svůj buržoasní původ Hamlet byl přece jen mládenec, který měl mozek pohromadě. Potom s Hamletem mluví jeho matka, královna, a prosí ho jako o odpuštění, ale starý křen Polonius se schová za záclonu a naslouchá. Hamlet si ho povšimne a propíchne ho skrze záclonu jako krysu. Z toho přeskočí děvčeti, té Ofelii, kolečko už doopravdy, a syn Laert přijíždí z Francie a chce Hamletovi srazit kebuli za to, že jeho papínka přivedl do hrobu. Za tím účelem Laert otrávil svůj kord a vyzve Hamleta na duel. Tak se to tenkrát nazývalo, jestli se někdo sám postaví proti druhému. A aby Hamleta jistěji odpravili, připraví král pohár s jedem. Jenže tu se to najednou stane nějak tak, že Hamlet přemůže Laerta a pohár s jedem dostává královna a pak Hamlet propíchne krále a sám také umírá. Před tím je scéna, kde Hamlet rozmlouvá s lebkami, ale to je podle mého soudu už naprostý nesmysl. Kdo pak bude mluvit s lebkami, než blázen. Ale Hamlet přece není blázen, to se jen tak přetvaruje.

12. dubna.

Věc se měla takhle.

Přišel jsem jako vždycky k Věňkovi asi k deváté hodině. Všichni seděli u stolu a rodiče tam nebyli — odcházejí vždycky, když Věňka má »kapustníky«.

Ted mohu psát všechno, a proto — co jsou to »kapustníky«. »Kapustníky« — to je flám a zábava s děvčaty, jenže ne taková, jako když se s nimi člověk prochází po ulicích, ale chytání do náruče s líbáním. Doprostřed stolu se postaví kyselý zelí se lněným olejem, to mají všichni rádi. Pak všichni pijí samogon, až se nalijí. Kromě chytání neviděl jsem nic jiného, ale ted mohu uhádnout, že bylo i hůře.

6. srpna.

U nás ve škole se začaly šířit různé fantastické pověsti a tu jsou ovšem na prvním místě děvčata. Šuškájí v koutě a dělají tajemný obličej a pak z toho vyleze nějaká nesmyslná hloupost.

Začalo se na příklad vyprávět, že minulého roku se stal v Moskvě takový případ. K doktoru Sněgirevovi přišla nějaká dívka v růžových šatech a povídá, že má nemocnou matku a aby doktor přišel k té matce. Nechala adresu a odešla. Jak jen odešla, doktor chtěl se jí vyptat podrobněji na nemoc, aby věděl, jaké léky má vzít s sebou. Tu doktor zavolá pokojskou a nařídí jí, aby děvče poslala zpět. Pokojská povídá, že žádného děvčete neviděla. Tu doktor zavolá vrátného z dola od schodů, ale vrátný také povídá, že dívky neviděl. Doktor je celý pryč údivem a jede podle zanechané adresy a opravdu, najde tam nemocnou ženu. Začíná ji léčit a žena se ptá, odkud se dověděl její adresu. Tu doktor povídá, že mu ji řekla její dcera. Žena začíná plakat a povídá, že její dcera zemřela právě před třemi dny a že její tělo stále ještě leží v sousedním pokoji, protože nemá sil ji pohřbit. Doktor jde do sousedního pokoje a vidí, že na stole opravdu leží ta dívka v růžových šatech, která k němu přišla.

9. srpna.

Dnes se začal seminář se Zin-Palnou⁷⁾ o Puškinovi. Zin-Palna vyprávěla podrobně životopis Puškina, a potom se vyznamenal Volodka Šmerc. Ptá se pojednou:

— A co cítil Puškin, když měl těhotnou ženu?

Tu Zin-Palna odpovídá:

— Kdybyste, Šmerci, položil takovou otázku ze zvědavosti, možná, že bych vám odpověděla, ale protože se ptáte z darebáctví, pak někdo z nás musí odejít z posluchárny: buď vy, Šmerci, nebo já.

Tu začal Volodka vyvracet, že se naprosto neptal z darebáctví, a že sám četl v dopisech Puškinových, jak Puškin píše své ženě: »protože jsi těhotná«, ale všechny děti začaly křičet:

— Jdeš ven, Šmerci! Tady není dvůr, ale posluchárna.

A Volodka byl nucen vzdát se s hanbou.

11. srpna.

Nikdo nesmí říci, že u mne se Silvou je něco kromě ryze soudružského poměru. A pak já a Silva jsme tak oddáni světové revoluci, že osobní poměr je až na druhém, na třetím, ba na desátém místě.

20. srpna.

... A Zin-Palna pokračovala:

— Nevyznamenali se, pravda, všichni. Jsou poměrně dobré školní práce, ale ty jako každá výjimka, jen zdůrazňují obecné pravidlo. Zde je na příklad vzor nesmyslu.

Otevřela nějaký sešit a jala se číst:

»Puškin byl marxista a romanopisec. Z té příčiny napsal dokončený román pod názvem »Evžen Oněgin«. Tam se snaží nastínit třídní boj, který byl v té době. Ale Puškin byl přec jen buržuj a proto nepsal nic o proletariátu, ale jen o buržoasii. Pak se oženil a napsal povídku pro nižší třídy »Povídka o králi Saltanu a jeho dělníku Baldě«. Pak byl zabit v souboji a pohřben, ale »Evžen Oněgin« se může čísti ještě dnes.«

PSYCHOLOGIE

Dr. Oskar Kraus:

Věda a okultismus.

Požádali jsme p. prof. O. Krause, profesora na německé universitě v Praze, aby nám napsal článek o poměru vědy k okultním jevům. Pan profesor dal nám laskavě k dispozici svůj článek, který o té věci vyšel v časopise »Hochschulwissen« a napsal k němu pro »Přítomnost« zvláštní dodatek.

I.

Označení »okultní« je označení neurčité a prozatímní. V sedmdesátých letech minulého století počítaly se hypnotické zjevy ještě k okultním, nikdo je nedovedl uvést v pochopitelnou spojitost s ostatními přírodními ději, a byly proto pokládány za podvod. Tak vystoupil na př. tenkrát hypnotisér Hansen, který sám neuznával sugesci a hypnosu, ale tvrdil, že jest nadán zvláštní magnetickou silou, které ostatní nemají. Dnes jest známo, že mnozí lidé mohou různými metodami přivést lidi do stavu spánku podobného, kterému se říká hypnosa, a že se hypnotisovaným lidem mohou vsugerovat nejpodivuhodnější věci: hypnotisovaný kouše do syrových cibulí nebo brambor, které trhá s lustru, na něž byly k tomu účelu zavěšeny, v domněni,

⁷⁾ Přezdívka ředitelky školy, Zinajdy Pavlovny.

že trhá jablka se stromu, a pojídá je s výrazem živého požitku. Mladému muži se vsugeruje, že je kojnou, a on se horlivě snaží kojit zouvák obalený hadry.

Dokud nebyla ještě zakázána veřejná představení takových hypnotických kousků, viděl jsem v Pražském Německém domě ledacos, co by bylo v dobách Hansenových pokládáno za smluvený podvod.

Vilém Wundt, slavný lipský psycholog, šel ve své předpojatosti tak daleko, že hrozil vystoupením z akademického spolku lipských studentů v tom případě, když tam nechají vystoupit Hansena. Později napsal Wundt sám knihu o hypnotismu! Dnes nepochybuje již nikdo o těchto věcech, ba dokonce vyšla na jevo fakta, která nebyla Hansenovi a jeho současníkům známa.

Myslím fakta hyperaesthesie (nadměrné citlivosti), totiž stupňující se schopnosti vnímání, o které ještě Ernst Mach pochybuje ve své knize »Principy nauky o teple« těmito slovy: Vypravuje-li nám lékař, že bylo někomu vsugerováno, aby spatřil na prázdném papíru slona, lze to připustiti. Vybrala-li však ta osoba týž list z hromady stejně prázdných listů, a jen na tom spatřila slona, a sice obráceně, byl-li list náhodou obrácený, zvětšeného kukátkem a zmenšeného obráceným kukátkem, pak činí tato »vědecká zpráva« poněkud silné nároky na naši víru. Proč nám neřeknou raději: »Všechno je možné, a všechno další zkoumání jest zbytečné?« — O čem tady Ernst Mach pochybuje, bylo od té doby potvrzeno a překonáno. Jest ovšem jednodušší říci: »to všechno je nemožné« a nepodnikat další zkoumání. Ale v »Pokusné psychologii« od Fröbesa nalézáme zprávy o pozorování Bineta a Féréa, která vedou k témuž výsledku: na prázdný list papíru se vsugeruje fotografie, ten papír se zastrčí mezi jiné papíry, a hypnotisovaný obyčejně nalezne list se vsugerovanou fotografií správně mezi ostatními. Pomáhají mu při tom malé, jinak nepozorované rozdílly mezi prázdnými listy. »Kdyby se ten list fotograficky zvětšil, byl by zaměněn se svými kopiemi; neboť ty malé značky by se tím také zvětšily.« Z toho je zřejmo, že v případě, který pokládá Mach za nemožný, může být slon také »viděn« obráceně; malá rozlišovací znaménka jsou pak příslušně jinak položena, a hypnotisovaný »vidí« slona stále v původní poloze ve vztahu k těmto znaménkům (relativně k nim). Ba, dnes je známo ještě více: sugescí se může dokonce někomu opravdový slon odsugerovat, totiž působit, že člověk podléhající sugesci věří, že jej nevidí; již často se hypnotisovanému odsugerovaly věci před nosem: »nevidí lidi«, kteří před ním sedí na židli, když se mu poručí, aby je neviděl. Hypnotický stav nevyvolává však jen podivuhodné duševní stavy, které jsou velmi daleko normálních, ale také podivné fyzické působení: ochrnutí, katalepsii, při které hypnotisovaný člověk ztuhne jako prkno a tvoří most mezi dvěma židlemi, přes který může jiný člověk přejít. Hansen také předvedl takové pokusy, jak je zřejmo z Zöllnerových vědeckých pojednání.

Takové zkušenosti dokazují nad všechny pochyby, že u některých, dokonce u mnohých lidí nastávají stavy, které jim umožňují neobyčejné duševní i tělesné výkony. K těmto stavům náleží hlavně stav autosugescie, do kterého se dostane dotýčný člověk nejen vůlí jiných osob, ale i vlastní koncentrací. Sem počítám tak zvané stigmatisace u Františka z Assisi a v novější době u věštkyně z Prevostu, kterou se zabýval Justinus Kerner, hlavně však u Kateřiny Emmerichové; ta byla po léta pod lékařskou a jinou přísnou kontrolou, a zprávy o ní podává Clemens Brentano, který prodléval dlouhou dobu u jejího lože. Ukazovaly se rány na jejím čele, na rukou, na boku a krvavý kříž na prsou. Před tím musí každá skepse zmĺknout, hlavně když se na př. profesoru Forelovi podařilo docílit sugescí rány, dokonce otoky a hnisání. Dotkl-li se hypnotisovaného kouskem dřeva, který mu byl vsugerován jako žhavé železo, objevily se spáleniny. Stejně se v některých případech vyléčily nemoci duševního

pávodu sugescí, jak dokazují zkušenosti v Lourdech, ale také na každé psychiatrické klinice.

Psychopathologie přináší další poznatky abnormálních dějů, které se přiházejí přirozenou cestou a které by měly být v »osvícené době« popřeny, ale které se v »mystické době« pokládaly za působení zlých duchů; myslím tak zvané zjevy posedlosti a tak zvané automatismy. Při těchto cítí dotyčné osoby nátlak k pohybům jako při psaní, jakoby jim vedla nějaká neviditelná moc ruky, aniž by věděli, co píší. Posedlost dokázal Staudenmaier (»Magie jako experimentální přírodní věda«) sám na sobě.

Mluví se zde o »rozpoltění osobnosti«; o co tu jde, mohu zde naznačit pouze tím, že připomínám život ve snu, kde již každý z nás zažil, že mluvil, hádal se nebo bojoval s jinou osobou, a tato osoba mu říká všechno, co soudí o myšlenkách a výrocih cizích lidí. Odehrává-li se něco jen podobného mimo normální stav spánku a bez vnějšího obrazu druhé osoby, pak máte před sebou zjev rozpoltění osobnosti, posedlosti. Zdá se — nejen obrazně, ale skutečně — že v posedlém sídlí dvě duše. Pravím zdá se, neboť to, co se děje, jsou změny posudku a pocitu téhož individua. Nejpozoruhodnějším případem naší doby jest jistě případ Heleny Smithové, o kterém píše prof. Th. Flournoy ve výborném díle »Ženevská věštkyně«. V každém případě jest tento případ tak rozdílný od případu tak zv. posedlosti tím, že rozpoltění osobnosti zde nenastává současně, ale postupně. Jsou to změny osobnosti. Takové změny osobnosti byly již také básnicky zpracovány; tak se hrála v Praze před mnoha lety hra, nemýlím-li se od Paula Lindaua, ve které prodělává soudce každého večera změny vědomí a osobnosti a ohrožuje město jako zločinec, až se nakonec vloupá k soudci — totiž sám k sobě.

Fakta hyperaesthesie, kterých jsme se právě dotkli, vedou nyní do okruhu kryptaesthesie, (uvědomění skrytých věcí) neboli psychometrie. Tady se označuje kouzelný proutek a kyvadlo jako zvláště citlivé pro jisté kovové a jiné vlivy.

Za případ zvláštní citlivosti se pokládá hojně tak zvaná telepathie, kterou nepopírá dokonce ani velmi kritický a skeptický profesor Dessoir. Mluví-li o tom, že »útržky příhod a myšlenek poletují kolem a dají se více nebo méně jistě uchopiti«, nemožou se tyto řečnické obraty ještě pokládat za vysvětlení. Také to, co řekl fysik prof. Lampa v jedné pražské přednášce o »Čtení v mozku druhého«, je sotva něčím více než »jako kdyby«. Kotikovo vysvětlení o vyzařování a zvláštní citlivosti pro takovou formu vyzařování nepokládá Tischler za dostatečnou hypotézu. Výzkumy o »prostorovém vidění na dálku« od dra Wasielewského by musili ještě mnozí prozkoumat, aby mohli věc důkladně vyšetřit. V žádném případě není však správné odložit prostě bez viny tyto věci.

Proti případu Američanky paní Piperové nenalézám námitek. Byla objevena slavným psychologem W. Jamesem a po léta pozorována jeho přítelem Hodgsonem. Profesor Oesterreich píše: »Byla orientována o každém, kdo k ní přišel, a nejen o něm, ale i o jeho příbuzných, známých, a to nejen o živících, ale i o mrtvých«.

Jsou pokusy uvést tato fakta v souvislost se zkušenostmi tak, že se telepatie pokládá nejen za myšlení a aktuální vědomí, ale také za vzpomínky sněné v podvědomí!

Kde přicházejí v úvahu znalosti a výpovědi o minulosti, tam je vždy jedna — třebaže často velmi nejistá — možnost, zkonstruovat si hypoteticky zásadní souvislost. Co kdysi bylo, mělo své účinky, a těm se může přiřkládat schopnost rozšiřovat se až na tak zvané médium. Naproti tomu časové vidění na dálku, tak zvaná prophetie, staví proti takovému vysvětlení sotva překonatelné obtíže. Přijmout s Kemmerichem »prorocké nadání« jako vysvětlení, připomíná metodu, vysvětlovat uspávající účinek opia jeho uspávací silou. Jest jistý případ pravého pro-

roctví? Pod pravým proroctvím rozumím předvídání budoucích dějů, ku kterému nelze dojíti logicky oprávněnou cestou. Neodvažují se tuto otázku popírat. Zaslouží si rozhodně pečlivého prozkoumání. Slavný Charles Richet ji pokládá za dokázanou; také Hans Driesch na základě vlastních zkušeností, které také sdělil v jedné pražské přednášce.

Případy kryptaesthesie a prophetie jsou si blízko, pokud se týče obtíží vysvětlení. Mnozí věří, že musí sáhnout po předpokladu »nadindividuálního duševního oboru«, se kterým individuum přichází za určitých okolností ve styk; podle toho bychom byli všichni stejně zapředeni do jakéhosi nadpomyšlného vědomí, a v tom by nám zprostředkovala »media« uvědomění tohoto nadvědomí, kterému chce hypotéza připsat jakousi »vševědoucnost«. Ale toto ad hoc vynalezené nadvědomí by nemělo na světě žádné jiné pochopitelné úlohy, než sdělovat médiím mízivě malé úryvky svých vlastních znalostí, jejichž rozsah a původ zůstává zastřený. Proto mi připadá mnohem rozumnější sáhnouti po první tvůrči a proto vševědoci příčině, která — jakožto tvůrčí — nutně musí mít znalost všech věcí a může uzpůsobit lidský mozek tak, že se za jistých okolností projeví prorocké vize. Tyto příležitostné prorocké projevy by pak měly zároveň vyplňovat důležitou funkci, totiž dokázat jsoucnost tvůrčího, vševědoucího principu.

I když uznáváme všechny tyto naznačené zjevy, nepotřebujeme u žádného z nich sáhnouti po spiritistické domněnce, totiž povolávat k vysvětlení duchy zemřelých osob. Hlavně u prophetie by bylo nepochopitelné, proč by zemřelí měli vědět o budoucnosti víc než živi. Konečně se odvolávají spiritisté na zjevy telekinese (dálkového pohybu) a na tak zvanou materialisaci. Prozkoumání těchto zjevů není však ještě dávno ukončeno. Při všech mediálních jevech se musí přihlížet k možnosti podvodu, tím spíše, že se všeobecně připoústí, že se media ve svém spánku podobném stavu (transu) chápou každé příležitosti, aby udržela víru ve své schopnosti.

Možnosti podvodu, zvláštní obtíže kontroly, strach odhalit se vědecky již zabýváním se těmito věcmi, a jiné lidské slabosti, temno ve vlastním i přeneseném smyslu, ve kterém media dělají své výkony, ztěžují zde neobyčejně jasné vysvětlení. Mnozí badatelé, kteří se vyslovují pro možnost těchto zjevů a vyloučení možnosti podvodu, vysvětlují dálkový pohyb tělesným odloučením (ektoplasmu) látek zvláštního druhu, které jsou dosti tuhé a dlouhé, aby umožnily mediu zdvihát stoly a pohybovat různými předměty.

Kdyby nebylo námitek proti jistým pokusům Zöllnerovým, musila by mít media dokonce sílu rozložit hmotu v její prvky a opět ji sestavit. Materialisace by byla jakýmsi organickým znovutvořením, které má svůj původ v těle media. Dílo: »Pokusy s dálkovými pohyby« od dra A. von Schrenck-Notzinga je velmi pozoruhodné posudky a zprávami o seancích vysokoškolských profesorů domácích i cizích. Nejpodivněji působí zpráva, kde dr. Hans Müller mluví o levitaci Willy Schneidera; podle ní prý se médium pozdvihlo až ke stropu pokoje! Přítomní musili vystoupit na židle, aby ho dosáhli, a nad nimi se vznášelo tělo Willyho vodorovně napjaté. Podobná pozorování byla podniknuta také s Rudim Schneidrem, bratrem Willyho, když uspořádal v Praze s několika odborníky seance. Jeho vznášení však bylo mnohem kratší, a osvětlení toho večera, kdy jsem byl přítomen, velmi slabé. Obě kontrolující osoby tvrdí, že stáli na židlich a viděli Rudiho vznášet se k nim, dokonce že se jeho hlava vznasla nad jejich. My ostatní jsme »viděli« médium s fosforeskujícími páskami na čele, v pase a na nohou, jak se vznášá do výše, nohy proti nám nataženy (v sedící poloze), a slyšel jsem zřejmě, jak o sebe narazily boty. To vše trvalo několik vteřin. Na základě tohoto pozorování nemožou pronéstí úsudek, jakým způsobem se děje levitace. Pokusy by se musily

opakovat. Počítáme-li s tím, že tu nebylo zúmyslného podvodu, nemusíme ještě proto uznávat duchy, kteří vznášejí Willyho do vzduchu, třebaže on to tak vykládá. Ubozí duchové, kteří jsou přilákáni z lepšího onoho světa, aby rozhazovali papíry, zvonili na zvonek, přenášeli nábytek a nosili nějakého chlapce ke stropu! Proč nás nepoučí o svém způsobu existence a jsoucnosti onoho světa? Proč nám Aristoteles nepomůže výkladem svých spisů a Caesar v popisu dějin? Víra v nesmrtnost, která se opírá o materialisace a strašidla, je materialistická. Velcí myslitelé dřívější i novější doby, kteří připustili nezrušitelnost a nesmrtnost duše v jiné životní formě, se nikdy neodvolávali na podobná strašidla. Také nám tito domnělí duchové nesdělili jedinou pozoruhodnou pravdu nebo znalost o onom světě.

Stojí na duševním niveau účastníků seance a nevědí o onom světě více než tito. Říčet odmítá proto právem spiritistickou hypothesu. Přerušeni vídeňských pokusů s Willy Schneiderem je fiaskem; účastník dr. Thirring, profesor theoretické fysiky ve Vídni, vysvětlil v *Neue Freie Presse*, že otázka pravosti mediálních zjevů, pokud se týkají Willy Schneidra, nemůže být rozluštěna. Ačkoli jinak málo souhlasím s tímto nadšeným přívržencem Einsteina, přece jen schvaluji, co tam napsal: »Je menší neštěstí pro vědu, je-li několik učenců klamáno delší dobu podvodníkem, než kdyby opominuli z pouhého strachu před blamáží nějaký přírodní zjev. Kdo nemá odvahu vystavit se posměchu, nemá pravou povahu badatele.«

II.

Od té doby, co jsem napsal tyto řádky, měl jsem příležitost pozorovat známé medium paní Marii Silbertovou ze Štýrského Hradce ve dvou sezeních u továrníka Neuberta na Smíchově. Vyjádřil jsem se již o tom v interviewech se zástupci tisku a nepopřel jsem, že na mne události působily silným dojmem, silnějším než případ Rudího Schneidra, a sice proto, že byla kontrola podstatně ulehčena, protože jsme nemusili tvořit řetěz, mohli jsme se volně pohybovat a nerušeně sledovat medium v jeho chůzi po pokoji. Mnohé se událo při plném světle, všechno ostatní při červeném světle, při kterém bylo lze rozeznat jednotlivé předměty v pokoji a pohyby všech přítomných. Napsal jsem o tom také stenografický protokol, aniž bych se díval na papír, protože jsem ustavičně sledoval medium. Tuto zprávu uveřejním.

Na tom, co jsem řekl v tomto článku, neměním nic. Vylučuji spiritistickou hypothesu. Důvody k tomu nemohu zde vykládati. Mým přesvědčením je, že existuje-li život v nějakém jiném světě, jak určitě doufám s mnoha velikými filosofy, spočívá tento život ve vyšším rozvinutí a vystupňování našich schopností. Ve své knize »Albert Schweitzer, jeho dílo a jeho světový názor« jsem o tom mnohé vložil, následuje svého učitele Brentana.

Naproti tomu jest mým přesvědčením, že naše vědění je nedokonalé a sice i naše vědění o věcech tohoto světa. Od doby, kdy jsem napsal tento článek, udála se stigmatisace Teresy Neumannové v Konnersreuthu. Nikdo se již neodvažuje pochybovat o faktu samotném. Máme tu před sebou — bez ohledu na záhadnější a pochybnější odmítání potraviny (po sedm měsíců denně doušek vody a kousek hostie) — v objevení ran »nepochybně psychogenní« tělesnou změnu. Nenahlížím, proč by se nemohly udát i jiné psychogenní zjevy. Což by nemohla být u Teresy Neumannové, jak sama tvrdí, touha po stigmatěch tak živá?

Kdyby se skutečně měl vyskytnouti nový přírodní zjev — také člověk náleží k přírodě — pak patrně medium vytváří materiální elektrické zjevy, které slouží jeho přání, nebo třeba jen jeho duševní představě, že se může něco státi (Nell může něco ukázat). Takové obrazy bylo vidět, paní Muchová mi řekla, že

nejen spatřila, ale i cítila těžkým tlakem na svém koleně svítící obraz. Pravda je, že se vyskytují klamy, sebeklamy a nepřesné výpovědi. Tak na př. jsem lokalisoval já, který jsem stál vedle media a viděl jeho prázdné ruce, zvonění zvonku do jeho prázdných rukou, které se pohybovaly, kdežto všichni ostatní mi podali zprávu, že zvonění znělo po pokoji. Takové klamy lokalisace se často stávají. Každý ví, jak je těžké lokalizovat hru na klavír v domě. Dále se vyskytují nesprávné výpovědi. Proti mé výpovědi se dále tvrdí, že se ukázaly světelné zjevy v synagoze, kterou jsme vůbec nenavštívili. Ten zjev se udal v židovském museu a netrval, jak psaly noviny, několik minut, nýbrž několik vteřin.

Nový »světový názor« se z toho všeho podle mého názoru nevyvine. Snad nový přírodní názor, nové poznání lidské přirozenosti. At již se to týká neobyčejné schopnosti mediální hyperpraxe, jak bych to nazval, nebo neobyčejné neschopnosti kritického pozorování.

D O P I S Y

O mrtvém katolickém politikovi.

Milý Peroutko,

měl bych leckterou námitku proti Vaší charakteristice význačných osobností lidové strany, ale pokud se tyto námitky týkají živých lidí, mohou sami korigovati svoje portréty, nebudou-li spokojeni. Ale do své galerie pojali jste také Stojana a ten je už mrtvý. Myslím, že jeho význam podceňujete tak, jako jej podceňuje celá pokroková veřejnost. Stojan nebyl jenom dobrák, ve kterém člověk vítězil nad politikem: Stojan byl víc. Jednou o něm napsal dobře dr. Doležal, že Stojan ve své osobě překonal baroko. Jest vtělením lidové zbožnosti moravské, jeho postava stává se legendární, k jeho hrobu lid spontánně putuje — ale to není vše. Stojanova prostota nebyla prostotou primitiva. Vždyt Stojan byl přece poslancem, byl doktorem theologie — ani jedna ani druhá hodnota nedostává se primitivům. Stojan byl propagátorem unionismu a jest to hlavně jeho práce, že z lokálního, provinciálního moravského hnutí stala se dnes idea celé církve, za niž se církve oficiálně staví a jež postavila československé katolíky se speciálním, vlastním úkolem na světové mezinárodní forum církevní. To přece není dílo primitiva. Ano, Stojan byl dobrák — ale dobrák, který prošel školou tohoto světa a nezkalil se v ní, člověk, který vědomě prožil to, čemu říká Ctihodný Tomáš Kempenský »interna simplicatio«. Jeho pokora byla uvědomělá a proto jest jednou z největších mravních postav popřevratového katolictví. Jeho postava má velmi mnoho společných rysů s postavou papeže Pia X., které rovněž »tento svět« nerozumí.

Děkuji Vám za otištění a pozdravuji Vás srdečně.

Váš

Dr. Alfred Fuchs.

NOVÉ KNIHY

Jos. Jahoda: Starý student vypravuje. Ilustrováno Fr. Vroblemem. Letopisy studentského života v letech osmdesátých v Německém Brodě. Líčení studentského života tamějšího se žhavým národním a pokrokovým citěním českým, život studentů počínajíc třídou první a končíc maturitou ve škole, v rodině, a společenském životě. Odboj vlasteneckých hochů proti rakouské byrokracii. Nakladatel J. Svátek, Praha II., Spálená ul. 38. Kč 24.— váz. Kč 30.—